

HUMANIST

Glasiło dijakov **G**imnazije **J**ožeta **P**lečnika
za vprašanja humanistike in družboslovja

Številka 7 (2021–2022)

Mentor: dr. Andrej Leskovic

Mentorica prispevkov s področja sociologije: prof. Darja Mlakar

Likovna oprema: dijaki 1. letnika z mentoricama prof. Anjo
Anamarijo Šmajdek in dr. Nadjo Gnamuš

Spletni naslov: <https://www.gjp.si/humanist/>

Vsebina

Likovne preobrazbe	3
Družba in kultura	5
Primož Turk	
Subkultura hip-hopa	6
Nace Dolenc	
Rasizem v ZDA	18
Matija Horvat	
Razmere v slovenskih zaporih	30
Stopetdeseta obletnica rojstva Jožeta Plečnika	37
Stebrišča Plečnikove arhitekture – likovni projekt razredov prvega letnika	38
26. 6. 2022 – mednarodni dan beguncev	40
Adi Hadžiahmetović	
Odnos Slovencev do prosilcev za mednarodno zaščito	
in oseb z mednarodno zaščito	42
Praktična etika	46
Lana Jehart	
Razmišljanje o življenju in smrti	47
Kaj je filozofija?	53
Alen Mohar	
Filozofija kot ljubezen do najvišjega	54
Sara Baddredine	
Filozofija kot pot k samemu sebi	57
Grigorij Skovoroda (1722–1794)	
– tristota obletnica rojstva »ukrajinskega Sokrata«	59

Likovne preobrazbe

Kaj se zgodi z junakinjami in junaki znanih umetnin, ko jih premestimo v sodobni čas? S tem vprašanjem so se v svojih likovnih preobrazbah ukvarjali dijakinje in dijaki prvega

letnika, ki so prevzeli vlogo modnih oblikovalcev in slavne osebnosti iz umetnostne zgodovine preoblekli, potem pa jih, v skladu z novo podobo, tudi preimenovali.

Družba in kultura

Primož Turk

Subkultura hiphopa*

1. Uvod

Hiphopovska subkultura je fenomen, za katerega je značilna precejšnja avra kontroverznosti in misterija. Zdi se, da je kultura hiphopa v današnji družbi precej nepravilno kritizirana in stigmatizirana, v prispevku pa jo nameravam prikazati v pozitivni, ampak še vedno kritični luči. Predstavil bom hiphop na splošno, njegov pomen za pripadnike tega gibanja, značilnosti, ki so pri tej subkulturi ekskluzivne, splošno stigmo, ki kulturo že od njenega nastanka obdaja, in razloge zanjo, komercializacijo te kulture, novosti, ki jih je prispevala h kulturi in pa stanje subkulture, ne samo v njeni matični državi – ZDA, ampak tudi v Sloveniji ter v državah bivše Jugoslavije.

V prispevku bom preveril tele hipoteze: Originalno sporočilo hiphop subkulture se je skozi čas izgubilo, za hiphopovsko subkulturo je značilen svoj način oblačenja, obnašanja, govorjenja in je sestavljena iz več elementov, hiphop je v današnji družbi v precejšnji meri neupravičeno stigmatiziran, zaradi ogromne razširjenosti hiphopa po vsem svetu je v današnji družbi precej ljudi, ki so v subkulturo vključeni, a sploh ne vedo veliko o njej, hiphop bi lahko označili za protikulturo, hiphop spodbuja »odklonsko vedenje«.

2. Opredelitev hiphopa

Čeprav hiphopa na splošno velja za sinonim za rap glasbo, je ta oznaka pravzaprav napačna. Izraz hiphop se v resnici nanaša na kompleksno kulturo, ki vključuje štiri podelemente: *deejaying* ali *turntabling*, rapanje, znano tudi kot *MCing* ali »rimanje«; slikanje grafitov, znano tudi kot »graf« ali »pisanje«; in *B-boying*, ki zajema hiphop ples, slog in odnos, skupaj z vrsto moške govorice telesa, ki jo je filozof Cornel West opisal kot »posturalno semantiko«. Hiphop sicer izvira iz pretežno afroameriškega ekonomsko depresivnega južnega Bronxa, dela New Yorka v poznih sedemdesetih letih. Pod besedo hiphop pa se razume tudi obliko slenga, mode, političnega aktivizma ter drugih pomembnih značilnosti, ki jih ta subkultura prinaša. (*Hip-hop cultural and musical movement*, b. d.)

V poznih devetdesetih letih, ko je hiphop doživel močno komercializacijo, so široke množice namesto pojma *hiphop* začele uporabljati besedo *rap* in obratno. Vsekakor nobena beseda ni sinonim za drug pojem in je takšno mišljenje za poznavalce zelo zmotno. Beseda hiphop označuje subkulturo in način življenja njenih pripadnikov, rap pa je eden izmed bistvenih oziroma celo najpomembnejši element hiphopa. Hiphop označuje številne elementov, ki izražajo »miselnost« same subkulture, termin rap pa se je – ob pojavu DJ-jev leta 1976 – uveljavil kot poimenovanje vokalnega izraza oziroma glasbenega dela hiphopa. (*What Is The Difference Between Rap And Hip Hop*, 2015)

Kot je dajal pionir rapa, DJ Kool Herc, »hiphop pomeni celotno kulturo gibanja. Ko govorimo o rapu ... rap je del hiphop kulture. Rapanje. Dj-stvo, je del hiphop kulture. Oblačenje je del hiphopovske kulture. Breakdance, 'b-boys', 'b-girls', načini obnašanja, hoje, govora, zunanja podoba, je vse del hiphopovske kulture. In glasba ne pozna barve kože. Hiphop glasbo ustvarjajo črnci, rjavi, rumeni, rdeči, belci. To je vse del hiphopa.« (*Hip hop*, b. d.)

3. Razvoj hiphopa

Hiphop je subkultura in umetniško gibanje, ki se je pojavilo v Bronxu v New Yorku v zgodnjih sedemdesetih letih. Njen razvoj je odražal negativne učinke postindustrijskega nazadovanja, političnega diskurza in hitro spreminjajočega se gospodarstva.

V tem obdobju je bila v New Yorku huda gospodarska kriza. Mestno gospodarstvo je propadalo zaradi upada predelovalne industrije in gradnje hitre ceste »Cross Bronx.« Velik del belega srednjega razreda se je preselil v predmestja, da bi se izognil družbenim in gospodarskim izzivom. Migracija je spremenila demografijo in razdelila skupnosti. Razmere so se poslabšale v soseskah, kjer so bili pretežno naseljeni Afroameričani, Portoričani in priseljenci s Karibov. Urbani obup je prinesel tudi rast kriminala, nasilja tolpa in revščino. (*Hip hop history: from the streets to the mainstream*, 2019)

* Prispevek je preoblikovano poglavje iz seminarske naloge, izdelane v okviru pouka sociologije v 4. letniku gimnazije.

Zato so podjetja začela zapirati svoja vrata, zaradi česar so izginile številne gospodarske priložnosti in tudi viri zabave. Zaradi tega se je urbana mladina v zapuščenih stavbah in na parkiriščih začela postavljati odre za blokofske zabave. Te blokofske zabave so postavile temelje za vse, kar je povezano z zgodnjo hiphopovsko kulturo. DJ-ji in MC-ji so prinesli glasbo s postavitvijo mobilnih »Sound Systemov«, ki jih je uvedla jamajska kultura. Kartonaste podlage so postale plesišča za t. i. »breakdancing«, opečne stene pa so se spremenile v platna za grafite. (*The interdisciplinary world of hip-hop studies*, Justin A. Williams, 2015)

Hiphop se je pojavil kot odziv na kulturo tolpa in grozno nasilje, ki je vladalo v območju južnega Bronxa v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ter odziv na vsakodnevno izkušnjo revščine, rasizma, izključenosti, kriminala, nasilja in zanemarjanja v ameriških getih. Je zato kultura, ki uteleša in ceni odpornost, razumevanje, skupnost in socialno pravičnost. Ameriški glasbeni producent Quincy Jones je pomen hip hopa opisal tako: »Domnevam, da je hiphop bližje utripu ulic kot katera koli glasba, ki smo jo imeli že dolgo časa. Gre za sociologijo in tudi glasbo, ki je v skladu s tradicijo črnske glasbe v Ameriki.« (Quincy Jones quotes, b. d.)

Številne skupnosti po svetu se še danes borijo proti učinkom diskriminacije, segregacije in krivice. Hiphop je pogosto močan glas za ljudi s takšnimi izkušnjami. Ena njegovih primarnih prednosti je bila ta, da je mladim, ustvarjalnim temnopoltim in latinoameriškim mladeničem omogočil ustvarjanje umetnosti, ki je odražala realnost njihovega življenja, sosesk okoli njih in širših družbenih okoliščin, v katerih so se znašli. Po besedah rap skupine N.W.A. so na najboljši način izkoriščali svojo osnovno človekovo pravico do izražanja. (*Hip Hop: A Culture of Vision and Voice*, b. d.)

Hiphop nam omogoča vpogled v izjemno zanimivo kulturo in življenje v revnih, pozabljenih in rasno razdeljenih območjih na svetu, ki jih velike, bogate države poskušajo prikriti. Alexander Crooke, podoktorski raziskovalec na področju glasbene terapije na Univerzi v Melbournu, denimo meni tole: »Hiphop ni magično zdravilo za vse. Ni popoln, vendar je njegov potencial nesporen. To je kultura z zapletenimi družbenimi in zgodovinskimi koreninami. In ne bi si ga smeli prisvojiti, ne da bi jih priznali, spoštovali in

obravnavali, saj ga prav njegov izvor naredi tako pomembnega. Njegova zapletena zgodovina nam omogoča kritično razmišljanje o naši družbi in nas sili v soočanje z vprašanji rase, privilegijev, razredov in kulturnih prilastitev.« (*The healing power of Hip hop*, Alexander crooke, 2017)

Že zelo kmalu po svojem prvotnem pojavu je hiphop požel precej medijske pozornosti. Mediji so opisovali lokalni fenomen ter omenjali vplivne posameznike novo izoblikovanega subkulturnega gibanja. Eden izmed takih je bil DJ Kool Herc, saj se je gibanje začelo prav v njegovem domu, kasneje pa se je gibanje razširilo po celotnem okrožju. 11. avgusta 1973 je Sestra Koola Herca Cindy Campbell financirala zabavo »Back to School«, ki velja za uradno rojstvo hiphopa. Drugi zelo vpliven posameznik pa je bil DJ Afrika Bambaataa – imenovali so ga »boter hip hopa«.

V revnem južnem Bronxu so takrat vladale različne ulične tolpe in večina grafitov, *rapanja* in *b-boinga* so na zabavah na tem območju na neki umetniški način izražali nadvlado ali superiornost teh tolpa. Ob občutku, da se pogosto nasilne želje članov tolpa lahko spremenijo celo v ustvarjalne, je DJ Afrika Bambaataa ustanovil *Zulu Nation*, ohlapno konfederacijo uličnih plesnih ekip, ustvarjalcev grafitov in rap glasbenikov. Do poznih sedemdesetih let prejšnjega stoletja je kultura pridobila precejšnjo medijsko pozornost, saj je revija Billboard objavila članek z naslovom *B Beats Bombarding Bronx*, v katerem je komentirala ta lokalni fenomen in omenjala vplivne osebnosti, kot je bil Kool Herc.

V obdobju do leta 1979 je hiphop glasba postala mainstreamovski žanr. Hiphop kultura se je nato še bolj uveljavila in leta 1982 so bili izdani njeni prvi video posnetki. Glasbeni videi so spreminjali pogled na urbanizirane soseske in jih velikokrat pretirano poveljevali. Med leti 1982 in 1985 so se začeli pojavljati tudi prvi filmi, povezani s hiphopom (med najbolj znanimi so bili *Wild Style*, *Beat Street*, *Krush Groove*, *Breakin* in dokumentarni film *Style Wars*). Vsi ti filmi so ponesli novo nastalo subkulturo preko meja New Yorka in Združenih držav Amerike. K širitvi po svetu so prispevali tudi tako imenovani *brejkerji* s svojim plesom, ki je postal izredno priljubljen povsod, kjer so ga izvajali. (*»Represent«: Race, Space and place in rap music*, Murray Forman, 2011)

Do leta 1984 je mladina po vsem svetu sprejela hiphop kulturo. Hiphop umetniška dela in »sleng« ameriških urbanih skupnosti so hitro našle pot v Evropo, saj je bila kultura deležna globalne privlačnosti. To je bilo še posebej opazno v Združenem kraljestvu, kjer je britanski hiphop pridobil svoj glas in slog v osemdesetih letih prejšnjega stoletja z raperji, kot so She Rockers, MC Duke in Derek B, sledili pa so jim še drugi, kot so Silver Bullet, Monie Love, Caveman in London Posse. (*Hip-hop music goes global*, 2001)

Druge pomembne države, v katerih se je hiphop vedno hitreje širil, so bile Nemčija, Francija, Italija in Belgija. Hiphop se je s komercialnim uspehom tako imenovanega *gangsta rapa* (to je različica rapa, ki povečuje kriminalna dejanja) v devetdesetih letih prejšnjega stoletja razširil najbolj doslej, in sicer v zelo komercializirani obliki. Tako je originalno sporočilo hiphopovskega gibanja vsaj v komercialni sferi začelo počasi bledeti, saj se je poudarek osredotočil predvsem na droge, nasilje in seksizem. (*Hip hop history*, b. d.)

4. Elementi hiphopa (rap, dj-ing – disc jockey, grafiti, breakdancing, beatboxing)

Rap je glasbena oblika vokalne izvedbe in izražanja v hiphopovski subkulturi, ki vključuje »rimo, ritmični govor in ulični govor«. Veliko ljudi je mnenja, da je izraz »Rap« kratica za »*rhythm and poetry*« (ritem in poezija) ali celo za »*Rhythmically Accentuated Poetry*« (ritmično poudarjena poezija), vendar je njegov izvor pravzaprav veliko preprostejši od tega. Beseda rap je obstajala že pred nastankom glasbene oblike in je prvotno pomenila »*to lightly strike*« ali »nežno udariti«. V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je postala del afroameriškega narečja angleščine in je pomenila »*to converse*« ali »pogovarjati se«. Kmalu zatem pa se je rap začel uporabljati v današnji rabi kot izraz, ki označuje glasbeni slog.

Rap vključuje »*content*«, torej vsebino, tako imenovani »*flow*«, torej ritem, rimo, ter »*delivery*«, tj. kadenco in ton. Rap se od govorne poezije razlikuje po tem, da se običajno izvaja ob glasbeni spremljavi. Rap, ki je glavna sestavina hiphop glasbe, je običajno povezan s tem žanrom, je pa treba poudariti, da je rap precej starejši od hiphopovske

kulture. (*Hip Hop: A Culture of Vision and Voice*, b. d.)

Predhodniki sodobnega rapa vključujejo zahodnoafriško *griot* tradicijo, nekatere vokalne sloge *bluesa*, *jazza* in afroameriško poezijo iz 60. let prejšnjega stoletja. *Rapping*, kot ga poznamo v današnji obliki, se je razvil iz vloge voditelja ceremonij (*Master of ceremonies*, *mic controller* ali MC) na zabavah na hiphopovski sceni. Med tako imenovanimi DJ »seti« so spodbujali in zabavali goste in ti nastopi so kasneje postajali vse daljši.

Med zvrsti rapa spadajo tudi tekmovanja v prostem slogu (*freestyle battles*). V primeru konflikta med dvema različnima rap umetnikoma, so se pojavili tudi teksti, ki so močno degradirali človekovo dostojanstvo (*diss*). A to so bili vendarle odkloni, ki niso imeli nobene povezave s tistim, kar bi naj hiphop in rap v osnovi bila. (*Elements: MC origins: rap and spoken word poetry*, Alice Price-Styles, 2015)

Moderna oblika didžejev, ki jo danes vsi poznamo, se je razvila iz radijskih osebnosti, ki so predvajali posamezne dele posnete glasbe na radijskih postajah. Leta 1935 je ameriški radijski komentator *Walter Winchell* prvi uporabil izraz »*disc jockey*« (kar je kombinacija besede »*disc*«, ki se nanaša na fonografske plošče v obliki diska, in »*jockey*«, ki se nanaša na upravljavca stroja), da bi opisal radijskega napovedovalca *Martina Blocka*, prvega radijskega napovedovalca, ki je bil deležen velike prepoznavnosti zaradi predvajanja posnete popularne glasbe po radiu. (*Disc Jockey noun earlier than 1941*, b. d.)

A kaj sploh označuje DJ-ing?

DJ-ing in t. i. turntablizem sta tehniki manipuliranja zvokov ter ustvarjanja glasbe in melodij z uporabo dveh ali več gramofonskih plošč ali drugih virov zvoka, kot so recimo kasete, CD-ji ali digitalne avdio datoteke in DJ mešalniki, ki so priključeni na tako imenovani sistem PA. Didžeji običajno uporabljajo oba gramofona hkrati in mešajo med njima.

Eden prvih hiphop didžejev je bil že prej omenjeni Kool DJ Herc, ki je hiphop ustvaril v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja z izolacijo in razširitvijo t. i. »breaksov« – delov albumov, ki so bili osredotočeni izključno na udarni ritem. Poleg razvoja Hercovih tehnik so Didžeji Grandmaster Flowers, Grandmaster Flash, Grand Wizzard Theodore in

Grandmaster Caz razvili nadaljnje inovacije z uvedbo t. i. *scratchinga* ali *praskanja* plošč, ki je postal eden ključnih zvokov, povezanih s hiphop glasbo. (*Elements: DJs and turntablism*, Kjetil Falkenberg Hansen, 2015)

Pri didžejstvu je seveda zelo pomembno, da je oseba za mešalno mizo (*mixtablom*) spretna, ampak to ni edina stvar, ki je pomembna. Dobri didžeji so običajno zelo ekstrovertiranega značaja, poleg tega pa je pomembno tudi, da ima dober didžej dobro organizirane glasbene knjižnice, ki omogočajo enostaven dostop do datotek, da zna postaviti ton okolju, da ve, kdaj spremeniti tempo, da najbolje izkoristi plesišče, da ima edinstven slog mešanja, primeren za žanr in občinstvo in da zna »brati« množico in temu primerno predvajati glasbo. (*What Makes a Good DJ?*, Masha Lukashenko, 2019)

Grafiti so vrsta umetniškega žanra, ki pomeni pisanje ali risbe na steni ali drugi površini, običajno protipravno in v javnosti. Grafitiranje obstaja v Ameriki že od poznih šestdesetih letih prejšnjega stoletja, torej je starejše od hiphopa. Prvotno so grafito uporabljali politični aktivisti, kot obliko izražanja. Različne tolpe pa so grafito uporabljale za označevanje ozemlja.

Ena najpogostejših oblik grafitov je označevanje ali stiliziranje edinstvenega imena ali logotipa (*tagging*). Označevanje se je začelo v Philadelphiji in New Yorku in se je razširilo po vsem svetu. Barvanje javnega ali zasebnega premoženja brez soglasja se lahko šteje za vandalsko delo, »označevalec« pa je lahko celo preganjan zaradi kaznivega dejanja. Ne glede na to, ali so grafiti zakoniti ali ne, hiphop kultura obravnava označevanje zgradb, vlakov, mostov in drugih struktur kot vizualno umetnost, oznake pa obravnava kot del kompleksnega simbolnega sistema z lastnimi družbenimi kodami in pravili subkulture. Takšna umetnost je v nekaterih primerih zdaj predmet zvezne zaščite v ZDA, zaradi česar je njen izbris nezakonit.

Razmerje med grafiti in hiphop kulturo izhaja iz zgodnjih grafitnih umetnikov, ki so se ukvarjali tudi z drugimi vidiki hiphop kulture, grafiti pa se razumejo kot vizualni izraz rap glasbe, tako kot se »*breaking*« obravnava kot fizični izraz. Film *Wild Style* iz leta 1983 velja za prvi hiphop film, ki je v tem obdobju predstavljal vidne osebnosti na newyorški grafitni sceni. Knjiga *Subway Art* in dokumentarni film *Style Wars* pa sta med prvimi prikazovala načine, kako so bili

hiphop grafiti predstavljeni »mainstream« javnosti. Grafiti ostajajo del hiphopa, medtem ko prehajajo v svet »mainstreama« z razstavami v galerijah po vsem svetu. (*The Politics of Graffiti*, Craig Castleman, 2011)

Breakdancing, imenovan tudi *breaking* ali *b-boying/b-girling*, je atletski stil uličnega plesa, ki izvira iz afroameriške in portoriške skupnosti v Združenih državah. Tako kot mnogi vidiki hiphop kulture si tudi breakdance močno izposoja elemente iz mnogih kultur, vključno z uličnim plesom iz obdobja tridesetih let prejšnjega stoletja, brazilskimi in azijskimi borilnimi veščinami, ruskim ljudskim plesom in plesnimi gibi Jamesa Browna, Michaela Jacksona in kalifornijskega »funk-a«. (*Breakdancing*, b. d.)

Breaking se je oblikoval v južnem Bronxu v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja skupaj z drugimi elementi hiphopa. Breakdancing se običajno izvaja ob spremljavi hiphop glasbe, ki se predvaja na *boomboxu* ali na PA sistemu. Breakdancing vključuje štiri plesne sloge: *rocking*, *b-boying/b-girling*, *locking* in *popping*, vsi pa izvirajo iz zgodnjih sedemdesetih let prejšnjega stoletja. DJ Kool Herc opisuje »B« v *B-boy* kot okrajšavo za *breaking*, kar je bilo takrat slengovsko za *going off*, kar pomeni, da nekdo nekaj dela energetično in intenzivno. Tudi *going off* je bil eden izmed originalnih imen za ples. Precej zgodaj je bil ples znan tudi kot *boing* (zvok, ki ga oddaja vzmet).

Breakdancing se je večinoma razvijal na zabavah DJ Kool Herca, na katerih so plesalci svoje najboljše plesne gibe hranili za takrat, ko je bil premor v pesmih, ko so se slišali samo bobni in so pred publiko zaplesali v značilnem, frenetičnem slogu. »B« v *B-boy* ali *B-girl* tudi preprosto pomeni odmor, kot v *break-boy* ali *-girl*.

Ena od značilnosti breakdanca so »bitke« (*battles*). Za skupine, ki skupaj trenirajo ter tekmujejo, se je uveljavil pojem »*crew*«, kar bi lahko dobesedno prevedli kot »posadka«. Na tekmovanju lahko tekmujeta posameznika, eden proti drugemu, ali dvojice ali pa celotne skupine. Slednja oblika je najbolj priljubljena, saj velja za najlažjo, kajti plesalci se med seboj dopolnjujejo, če je posameznik sam, pa mora obvladati vse prvine breakdanca.

Breaking je bil dokumentiran v *Style Wars*, kasneje pa so mu namenili več pozornosti v izmišljenih filmih, kot sta *Wild Style* in *Beat*

Street. Zgodnje skupine, ki so jih sestavljali večinoma Latinoameričani, vključujejo *Rock Steady Crew in New York City Breakers*. (*Elements: Hip-hop dance*, Imani Kai Johnson, 2015)

Beatboxing (imitiranje instrumentov z glasilkami in usti) je vokalni element hiphopa. Njegova glavna značilnost je umetnost ustvarjanja podlag, ritmov ter melodij le s pomočjo človeških ust in ustnic. Beseda prihaja iz poimenovanja prve generacije posebnih orodij za elektronsko ustvarjanje zvokov bobna, ki so jim sprva rekli *beatboxes* – torej »udarne škatle«. (*Beatboxing*, b. d.)

5. Komercializacija hiphopa

Hiphop se je začel v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja in je bil predvsem sredstvo, s katerim so afroameriške skupnosti izražale svoje frustracije v zvezi s politiko, diskriminacijo in skupnimi težavami, ki so pogosto povezane z rasnimi odnosi. Najpomembneje je, da se je glasba uporabljala za dajanje glasu ljudem, ki so jih tradicionalno zatrli učinki systemskega rasizma v ameriški politični instituciji. Ko je žanr pridobil popularnost, je postajal čedalje bolj komercializiran. Komercializacija hiphopa ima svoje pozitivne in negativne vidike. Lahko rečemo, da so slabe posledice komercializacije hiphopa v tem, da so izvajalci rapa in hiphopa do neke mere nehali govoriti o pomembnih zadevah, povezanih z izkušnjo Afroameričanov. Na umetnike pa je čedalje bolj vplivala tudi industrija, in sicer tako, da so začeli ustvarjati glasbo, ki je popularna v širši (in tudi beli) publiki. Nekateri so menja, da se je namen hiphopa zaradi korporativnega nadzora industrije oddaljil od njegovega prvotnega namena: »njegove vrednote« so se premaknile od socialno-politično ozaveščenih, v smrtni program promiskuitete, proti ljubezni, uživanju drog, trgovanju drog, materializma, nasilja in kriminala ter ljudi, ki trdijo, da imajo radi hiphop, vsak dan promovirajo te »vrednote«. (*Abigail Powers*)

Precejšen problem je tudi dejstvo, da sta rap in hiphop glasba postala tako priljubljena med belim občinstvom. Precej belih ljudi vsak dan konzumira hiphop kulturo, ne da bi jo poskušali razumeti, zato je bistvo hiphopa pogosto spregledano ali banalizirano. Posledica tega je nadaljnja krepitev različnih systemskih stereotipov, ki jih imajo druge rase o afroameriški skupnosti in pri ljudeh širi

mnenje, da so negativni stereotipi o Afroameričanih resnični; zakaj bi sicer afroameriški umetniki peli in rapali o njih? (*The Gentrification of Hip-Hop*, Abigail Powers, 2016)

Kljub temu, da je očitno, da hiphop prinaša precej negativnih posledic, ne smemo pozabiti na njegove pozitivne posledice, ki jih ljudje pogosto spregledajo. Komercializacija vedno prinaša tveganje, da bo originalno sporočilo gibanja izgubljeno, in, čeprav to do neke mere drži tudi pri hiphopu, se ta kultura dandanes še zdaleč ne omejuje na teme, kot so droge in seks, čeprav nekateri mislijo nasprotno.

Gibanje, ki je nekoč predstavljalo glas revnih temnopoltih v getih Bronxa, se je v današnjem času razvilo v glas velikega števila skupnosti in ne samo temnopoltih. Poleg tega je danes hiphop viden povsod, od televizije in videoiger do objav javnih storitev in celo pri političnih kampanjah, kjer različni njegovi člani spodbujajo čedalje več mladih ljudi, da glasujejo. Ljudje tudi pozabljajo, da ne glede na to, da je hiphop izgubil družbeno-politični pomen, ki ga je nekoč imel, še vedno promovira družbene spremembe. Lahko pa omenimo še tudi vpliv hiphop kulture na splošno publiko, saj je z njegovo komercializacijo veliko ljudi, o tej temi prej niso veliko vedeli, izvedelo marsikaj o razmerah v revnih, razslojenih območjih po svetu in o tem, kaj ljudje, ki v njih živijo, doživljajo iz dneva v dan. (*Is the "commercialization" of hip hop a positive or negative*, Rosalia Malvasi, 2013)

6. Stigmatizacija hiphopa

Ob omembi skoraj katere koli subkulture – in hiphop ni nobena izjema – velika večina ljudi takoj pomisli na odpadništvo, upornišтво in/ali nasilništvo. Prav tako velja napačno mišljenje, da so vsi člani kulture hiphopa pripadniki gangsterskih tolpe, ki se zapletajo v oborožene spopade ter v svojih besedilih z neprimernimi besedami spodkopavajo obstoječe stanje v družbi. Ampak hiphop je vsekakor očitno nasprotje tega. Hiphop subkultura si prizadeva za spoštovanje drugih in poskuša obvarovati mladostnike pred ulico, saj jim nudi druženje ter zaupanje drugih pripadnikov. (*URBANA plemena: subkulture v Sloveniji v devetdesetih*, Peter Stankovič, Gregor Tomc, Mitja Velikonja, 1999)

Čeprav vemo, da to ni res, je hiphop včasih in ponekod veljal za kulturno obliko, ki spodbuja upor, protest, nasilje in kriminalne dejavnosti,

ker stigma, povezana s hiphopom, pomeni, da je celotna oblika nesprejemljiva v »uradni kulturni ekonomiji« Združenih držav. Hiphop je bil obravnavan kot problematičen, ker je bil oblika izražanja tistih z nizkim položajem v družbi, ki je kritizirala policijo, vlado, uradnike in politične neenakosti.

Tudi komercializacija rapa je zaradi stopnje kulturne hegemonije (politični, kulturni ali ekonomski vpliv ali dominacija enega naroda, družbe ali skupine nad drugim) naletela na močno stigmatizacijo v Združenih državah. V tem obdobju hiphop ni veljal za del uradne kulture zaradi stereotipov, ki so ga obkrožali, in čeprav so umetniki različnih ras dosegli komercialni uspeh, je hiphop kultura med Afroameričani še vedno prevladovala. Hiphop je bil še vedno obravnavan kot neprefinjen simbol, povezan z obrambo ali zagovarjanjem stališč, ki jih uradna kulturna ekonomija Združenih držav ni sprejela.

Prevladujoča stališča, ki so privedla do stigmatizacije hiphopa, še posebej ponazarja politična kultura 90. let prejšnjega stoletja. Devetdeseta leta so bila ključna za globalizacijo hiphop kulture. Hiphop je bil močno stigmatizirana vrsta pop kulture v ZDA v tem obdobju. Vladni uradniki, organi pregona in aktivisti skupnosti so se vsi borili proti njeni rasti, saj so vedeli, da je ogrožala kulturo, ki so jo poskušale prevladujoče elite prenesti na ostalo prebivalstvo.

Še danes lahko rečemo, da je interpretacija Hiphop subkulture v popularni kulturi prikaz, kako je zgodovina »mistificirana, ne pa razložena« Kulturna mistifikacija okoli izvora Hiphopa izvira iz homogenih stališč, ki predstavljajo ideale Ameriške kulture. Zgodovina hiphopa kot umetniška oblika »je mistificirana, ker predstavlja privilegirano manjšino, ki si prizadeva za izumljanje zgodovine, ki bi lahko retrospektivno popravila in upravičila vlogo vladajočih razredov, in taka utemeljitev v sodobnem smislu ni več smiselna.« (*The Historical Stigma Associated with Hip-Hop and The Globalization of Hip-Hop Culture*, Oluwasanmi-Oboye, 2018)

7. Moda

Odnos hiphopa do sveta mode ima zanimivo in zelo pomembno zgodovino. Ker je hiphop nastal na ulicah, pravzaprav so ga izumili marginalci, »outsiderji«, je vzpostavil svoj lasten izrazit modni slog in estetiko. Ni

podoben ničemur, kar vidimo v glavnem modnem svetu in se je skozi čas razvil na edinstven način in se še vedno razvija. (*Hip hop fashion*, b. d.)

Že v 2. polovici 70. let prejšnjega stoletja je hiphop moda počasi začela svoj razvoj z ustanavljanjem znamk športnih oblačil in mode, kot so »*Le Coq Sportif*«, »*Kangol*«, »*Adidas*« in »*Pro-Keds*«, ki so se pridružile hitro razvijajoči se hiphop sceni.

Pravi razcvet pa je doživela v 80. in 90. letih prejšnjega stoletja, ko je razkrila nov pristop k slogu in oblačenju. Hiphop moda, ki so jo spodbudili različni rap umetniki, ki so eksperimentirali z novo obliko umetnosti, je postala izraz hiphop kulture, ki se je kazala v vseh vidikih oblačenja. Norme za oblačila, čevlje in nakit so se razblinile, ko se je več ljubiteljev glasbe preusmerilo v kulturo hiphopa in sprejelo svež inovativni slog hiphop mode.

Hiphop modni razvoj se je začel v zgodnjih 80. letih. Moški so nosili kodre jheri (*Jheri curls*), bleščečo kodrasti »*afro*« podoben videz, iz katerega se je precej ljudi norčevalo zaradi njegovega mastnega videza, kmalu pa so v ospredje prišli še »*Hi-top fades*« (obrezani »*afroti*« z nekakšnim škatlastim videzom). Popularni so postali tudi klobuki Kangol, ki so bili podobni standardnim klobukom, razlikovali so se le v tem, da so imeli zgornji del potisnjen navzdol. V teh časih je obstajal tudi močan poudarek na afrocentrizmu, ki so ga predstavljala rdeča, črna in zelena oblačila, ki so jih nosili umetniki, kot recimo *Public Enemy*.

S prehodom v devetdeseta leta so skupine kot recimo *Kris Kross* začele vplivati na hiphop modo, kar je sprožilo novo dobo barvitih vrečastih oblačil. Otroci so začeli nositi rdeča, rumena in zelena oblačila in kape, obrnjene v nasprotno smer. V tem času so na hiphop modo začeli vplivati tudi nekateri drugi umetniki, znani kot »gangsta raperji«, ki so uvedli nov slog. Spodbudili so fenomen rapa in hiphop mode na zahodni obali. Gangsta raperji so nosili kaki hlače in bele majice. Nosili so tudi verižice in obeske, ki so se bleščali zaradi diamantov. (*Hip hop fashion*, 2017)

Na vzhodni obali so pa medtem člani hiphop skupnosti našli navdih v modnih slogih »gangsterjev« iz tridesetih in štiridesetih let prejšnjega stoletja. V hiphopu so postali

priljubljeni mafijski vplivi, eden izmed glavnih navdihov za ta modni slog mode je bila priredba filma *Scarface* iz leta 1983. Številni raperji so prenehali nositi oblačila, ki so jih navdihnile različne tolpe, in se začeli oblačiti v klasična gangsterska oblačila, npr. dvodelne obleke, svilene srajce in čevlje iz aligatorjeve kože (*»gatorji«*).

Hiphop modni trendi 2000-ih so se nenehno spreminjali, glavni fokus je bil t. i. baller, torej košarkaški videz. Eden izmed glavnih dejavnikov, ki je spodbudil to spremembo v modi, je bila naslovnica Michaela Jordana v reviji *Sports Illustrated*. To je vplivalo na milijone ljudi na tak način, da so začeli nositi široke kratke hlače, široke majice in zlate verižice. V tem obdobju sta postali izjemno priljubljeni med hiphop/urbano skupnostjo tudi modni znamki *»Gucci«* in *»Luis Vuitton«*.

V zadnjih letih je svet hiphopa doživel ponovni vzpon starih modnih muh, pa tudi nastanek novih. V zadnjih nekaj letih prvega desetletja novega tisočletja so postale priljubljene tetovaže, ki pokrivajo umetnike od glave do pet. Hiphop umetniki Soulja Boy, Wiz Khalifa, Lil Wayne in Tyga so postavili trend prikrivanja številnih delov telesa s tetovažami. Čeprav tetoviranje ni nič novega v glasbeni industriji, tetovaže še nikoli niso bile tako razširjene v hiphopu. Vse bolj priljubljene so tudi tetovaže, ki pokrivajo obraz in glavo. Hiphop je dandanes seveda bolj razširjen kot kadar koli prej in njegov vpliv na današnjo modo je ogromen. Ta vpliv je očiten v trenutni obsedenosti sveta mode z uličnimi oblačili (*streetwear*). Na primer, blagovna znamka uličnih oblek *»Supreme«* je trenutno ena najbolj priljubljenih in zaželenih blagovnih znamk oblačil na svetu. (*The History of Hip Hop Fashion: How Street Culture Became Fashion's Biggest Influence*, Jayden Guzman, 2019)

Tako kot z oblačili je bilo treba tudi z obutvijo nekako predstavljati to, kar je hiphop v osnovi bil. Zato niso bili primerni težki, močni ali vojaški škornji, ki so pomenili nasilje ter moč; pripadniki hiphopa, sprva brejkerji, so začeli v svoj slog vključevati različne udobne oblike obutve.

Poleg tega so za hiphop obutev začele postajati značilne superge. Te so bile vedno povezane s hiphop glasbo, zahvaljujoč rap izvajalcem iz vseh obdobj, ki jih nosili kot del svoje standardne obleke. Podobno kot pri

oblačilih je bila eden od glavnih navdihov za hiphop čevlje urbana mladina in ulična kultura, to je kultura, na katero je pogosto vplivala atletika. Zato so bila športna oblačila in športni čevlji vedno del hiphop podobe.

Superge *Adidas* so v osemdesetih letih prejšnjega stoletja pogosto nosili skupaj z oblačili za hiphop. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je *Run-DMC* pomagal uveljaviti *Adidas Superstar* kot premierni hiphop čevlj. Pionirsko rap skupino so pogosto opazili v njihovem značilnem slogu fedor, z velikimi očali in popolnoma črnimi oblekami, ki so bile v kontrastu z belimi čevlji *Adidas*. Run-DMC so bili takšni oboževalci čevljev, da so leta 1986 izdali celo pesem, v kateri so razpravljali o svoji ljubezni do superge-*My Adidas*, njihova priljubljenost in uspeh pesmi je celo pripeljala do oglaševalske pogodbe z *Adidasom*, prvega od mnogih takih komercialnih razmerij med blagovnimi znamkami čevljev in priljubljenimi raperji.

Čeprav je *Adidas* užival v uspehu, se je počasi uveljavljal novi tekmovalec v tekmi za najbolj priljubljene hiphop superge. Leta 1985 je Michael Jordan, novinec pri košarkarjih Chicago Bulls, podprl linijo čevljev *Nike*, imenovano *Air Jordan*. Linija je bila že od začetka izjemno priljubljena, tudi med vrhunskimi hiphop izvajalci. (*An Abridged History of Hip-Hop's Relationship with Sneaker Culture*, Stephen Albertini, 2018)

90. leta prejšnjega stoletja veljajo za eno najbolj vsestranskih obdobj v rap glasbi. Medtem ko so hiphop umetniki eksperimentirali z različnimi zvoki in uporabljali glasbo za izražanje, so hiphop umetniki iz različnih predelov Združenih držav pritegnili pozornost javnosti s svojo edinstveno modo in hiphop čevlji. Na vzhodni obali so *Timberland* škornji, blagovna znamka nepremočljivih pohodnih čevljev, postali najprimernejši videz hiphop umetnikov. Medtem so se raperji z zahodne obale odločili nositi *Chuck Taylor*, visoke platnene superge *Converse*. Čevlji, ki so pogosto znani kot *Chuck Taylor All-Stars*, so bili prvotno predstavljeni javnosti leta 1917 in so bili eni izmed prvih ustvarjenih košarkarskih čevljev.

Od leta 2011 naprej superge ostajajo najbolj priljubljen čevlj v hiphop modi. Blagovne znamke, opredeljene kot del hiphop sloga, pa so razširile svojo ponudbo čevljev na vse vrste čevljev, kot so sandale in japonke. Hiphop

umetniki vse pogosteje ustvarjajo hiphop čevlje za lastne blagovne znamke oblačil ali v partnerstvu z uveljavljenimi blagovnimi znamkami čevljev, ki zaslužijo velike dobičke, povezane s hiphop modo. Povečanje prilagajanja čevljev je posamezniku omogočilo tudi oblikovanje lastnega edinstvenega videza, s katerim lahko lažje izraža svojo individualnost. (*What Are Hip Hop Shoes?*, Dorothy Bland, članek nazadnje posodobljen 2022)

8. Sleng

Razvoj hiphop slenga je precej kompleksen. Ne izhaja le iz enega samega prostora, nanj je vplivalo več različnih dejavnikov. Med njimi so sužnji, ki so prihajali v novi svet in širili svoj jezik, jamajška dub glasba, žalostinke raznih jazz in blues pevcev, vzorčen »cockney« sleng in radijski DJ-ji, ki so svoje poslušalce navduševali z rimami. Hiphop ima značilno povezan sleng. Poznan je tudi pod nadomestnimi imeni, kot je »Black English« ali »Ebonics«. Znanstveniki menijo, da se je razvil zaradi zavračanja rasne hierarhije jezika, ki je imela »belo angleščino« za vrhunsko obliko izobraženskega govora. (Hip hop language, b. d.)

Zaradi komercialnega uspeha hiphopa v poznih 90-ih in zgodnjih 2000-ih so bile mnoge od teh besed asimilirane v kulturni diskurz več različnih narečij po Ameriki in po svetu ter celo med ljubitelje hiphopa. Še posebej plodna je beseda »diss«, ki smo jo omenili že prej. Obstajajo tudi številne besede, ki so nastale pred hiphopom, vendar so pogosto povezane s kulturo, recimo »homie«. Različne hiphopovske slengovske besede so dandanes prisotne v besednjaku velikega števila ljudi, tudi med tistimi, ki niso skoraj nič povezani s hiphopovsko kulturo, kar pa očitno kaže na njegovo izjemno razširjenostjo v moderni družbi.

9. Hiphop v Sloveniji in državah nekdanje Jugoslavije

Po hitrem in uspešnem razvoju hiphopa v Združenih državah Amerike se je hiphop scena začela razvijati tudi v državah bivše Jugoslavije. Ta razvoj pa je potekal skoraj sočasno z razvojem v Združenih državah Amerike. Hrvaška hiphop scena je celo med pomembnejšimi v Evropi. Uspešni predstavniki oziroma hiphop skupine, kot so *The Beat Fleet*, *Elemental*, *Tram 11*, *General Woo*, *Shorty*, *Bolesna Braća*, *Stoka & Nered*, postavljajo hrvaški hiphop na izredno visoko raven. Za

pionirja srbskega »underground« rapa pa velja *Voodoo Popeye*. (*Serbian Hip hop*, b. d.) Omeniti velja še Bosno in Hercegovino – tudi tam se ponujajo različna uspešna imena iz sveta hiphopa, kot *so Frenkie*, *Edo Maajka* in drugi. (*Bosnian and Herzegovinian Hip hop*, b. d.)

V Slovenijo je hiphop scena prišla v času, ko je bila predvsem v Združenih državah Amerike že precej razvita. Zgodnejše oblike hiphopa so bile najbolj prepoznavne v plesni sferi, v kateri so bile že zgodaj na voljo različne šole hiphop plesov. Zelo zgodaj je bil hiphop predstavljen tudi v glasbenem in plesnem filmu *Poletje v školjki*, kjer je veliko takih oblačil, glasbe in plesa, ki ustrezajo hiphop kulturi. (*Hip-hop v Sloveniji*, 2019)

V smislu rapa pa ima slovenski hiphop svoje začetke v letu 1978, a so vsa imena raperjev iz tega obdobja že pozabljena. Znanih je tudi nekaj ilegalnih izdaj albumov. V sredini osemdesetih let se je začel vzpon hiphopa na slovenski sceni, še posebej pa tudi v obdobju, ko je Ali-En med letoma 1989 in 1994 izdal prvi nacionalni raperski album. Po letu 1997 je sledil krajši premor z majhnim številom albumov, leta 2000 pa je Klemen Klemen izdal enega najpomembnejših produktov slovenske hiphop glasbe. Sočasno s tem dogodkom je izšla tudi prva kompilacija slovenskih hiphop izvajalcev, ki je postregla z imeni, ki so bila še neznana, a pripravljena na prihod na profesionalno hiphop dogajanje.

Prvo tekmovanje v freestyle rapu leta 2001 je raperju 6pack Čukurju omogočilo pot med zvezde slovenskega hiphopa. Tekmovanje je postalo stalnica in se organizira vsako drugo leto. Sledil je uspeh raperskega dueta Murat & Jose, ki sta izdala album, ki je doživel slavo v domovini in tudi v številnih evropskih državah. Eno izmed prej omenjenih tekmovanj (leta 2003) pa je postreglo z najboljšim možnim rezultatom; pot na hiphop sceno sta si izborila dva izmed najboljših slovenskih raperjev poznih dvatisočih in zgodnjih desetih let tega stoletja – N'toko, alternativni raper, za katerega je značilno, da je skoraj nepremagljiv v »freestyle battlihu«, tako v slovenščini, kot tudi v angleščini, in Trkaj. To so bila tudi leta, ko je slovenski hiphop oziroma natančneje rap postal zelo popularen in je bilo izdanih kar nekaj zelo pomembnih albumov, če imamo v mislih kratko slovensko rap ter hiphop zgodovino.

Čas med letoma 2004 in 2006 je bil najproduktivnejše obdobje. Tedaj je namreč izšlo več albumov kot vsa leta pred tem skupaj; to pa je pomenilo, da je kvaliteta albumov nihala od enega do drugega in je počasi začela padati pod raven prave kvalitete. Pojavila se je tudi kopija pravega ameriškega »gangsta rapa«, katerega začetnik je bil *MC DM*. Od leta 2009 je priljubljen tudi raper *Zlatan Čordić - Zlatko*, ki ima sicer precej uspešno komercialno kariero, a je več pozornosti deležno njegovo eratično vedenje, ki je še posebej prisotno zadnje čase, v obdobju corona virusa.

V komercialni sferi slovenskega hiphopa imata precejšno vlogo še umetnika Challe salle in Nipke, ki sta največja slovenska hiphop umetnika zadnjih 5 let. Čeprav njuno delo, kritično gledano, ni izjemno ali inovativno, sta izvrstna v ustvarjanju enostavne in privlačne glasbe, ki jo ima širše občinstvo rado in sta vsekakor pripomogla k širitvi slovenskega hiphopa po svetu – nekatere njune pesmi so si namreč ogledali milijoni na Youtubeu.

Glede na precej kratko zgodovino slovenskega hiphopa smo Slovenci kar precej produktivni, z velikim potencialom, priložnostmi ter željo po uspehu. Hiphop je v Sloveniji še posebej v zadnjih letih začel dobivati pravo podobo in čeprav še vedno zaostajamo za najuspešnejšimi državami na svetovni hiphop sceni, nam ne gre slabo.

10. Sklep

Čeprav je globalna razširjenost hiphop kulture, ki je pripeljala do množične komercializacije, definitivno povzročila, da so se nekatere teme v hiphopu, še posebej v rap glasbi, banalizirale, je hiphop v svojem bistvu še vedno subkultura, katere glavni cilj je ozaveščanje ljudi o različnih socialnih krivicah in je glas za brezpravne reveže. Še posebej v podzemni hiphop sceni je tak, politično ozaveščen hiphop, še vedno zelo popularen, počasi pa prihaja tudi v »mainstream« - primer tega je recimo album rap umetnika *Kendrick Lamarja* »To Pimp A Butterfly«, album, katerega osrednja tema je izkušnja temnopoltih in revnih in je leta 2015 prejel prestižno nagrado »grammy« za najboljši hiphop album.

Čeprav ima precej ljudi besedo »hiphop« za sinonim rap glasbe, to pač ni res; hiphop subkultura je sestavljena iz več elementov, ki drug drugega dopolnjujejo in skupaj tvorijo

subkulturo, ki jo danes poznamo kot hiphop. Hiphop ima zaradi svojega zelo unikatnega nastanka tudi sebi lastne načine oblačenja, obnašanja in govorjenja, sicer pa drži, da ti vzorci, ki bi morali biti specifični za hiphop kulturo, vedno bolj prehajajo v »mainstream« in tako počasi izgublajo svojo edinstvenost.

V zadnjih letih se je stigmatizacija hiphopa zmanjšala - še posebej v primerjavi z 90. leti prejšnjega stoletja, ko so sovraštvo do hiphopa podpirali celo ljudje na visokih političnih položajih, a nam še vedno precej manjka do tega, da bi stigmatizacija res izginila. Dandanes še vedno precej ljudi, še posebej tisti iz starejših generacij, vidi hiphop kot neko subkulturo, polno nasilja in vulgarnosti, ne da bi si sploh vzeli čas to kulturo tudi spoznati, omenimo pa še seveda različne rasiste, ki kulturo že avtomatično sovražijo zaradi njene povezanosti s kulturo temnopoltih.

Zaradi ogromne razširjenosti hiphopa po vsem svetu v današnji družbi precej ljudi, ki so v subkulturo vključeni, sploh ne ve veliko o njej. To je lahko problem pri vsaki subkulturi, ki doseže določen nivo komercializacije in hiphop ni izjema. Ljudje, ki ne vedo skoraj nič o kulturi, se začnejo na različne načine vanjo vključevati, ne da bi jih zanimalo, od kod je kultura prišla ali kaj je sploh njen poglobitveni cilj, kar lahko kulturo banalizira. Na srečo je v hiphop subkulturi dovolj zvestih privrženecv, ki širijo naprej njeno sporočilo in njene glavne ideje.

Hiphop bi lahko bil klasificiran tudi kot protikultura. Mogoče to danes ne velja več v takšni meri, in sicer zaradi zlitja kulture hiphopa in drugih kultur, a subkultura hiphopa se je zagotovo vsaj rodila kot protikultura, saj je predstavljala neposredno nasprotje takratni primarno beli kulturni hegemoniji, ki je vladala v Ameriki; njeni člani so se stalno upirali pokvarjeni vladi in policiji na različne načine.

Ne drži, da hiphop spodbuja »odklonsko vedenje«. Nekateri raperji sicer res govorijo o različnih dejanjih, povezanih z nasiljem, umori itd., toda velika večina raperjev tega ne spodbuja pri poslušalcih, ampak bolj kot ne govorijo o svojih osebnih izkušnjah, kjer so obstreljevanja in različno nasilje zelo pogosta. Nekateri, recimo »gangsta raperji«, mogoče res kdaj malo preveč povečujejo nasilna dejanja, ampak ta so velikokrat tako grandiozno predstavljena, da poslušalci vedo, da so le del lika, ki jih raperji ustvarijo in ne

predstavljajo življenj pravih kriminalcev. Nekateri bi za »odklonsko vedenje« imeli tudi grafitiranje, saj v številnih prostorih to ni legalna dejavnost, ampak dandanes vedno bolj obstaja soglasje v družbi, da izražanje z risanjem in označevanjem po zidovih ni hudo kriminalno dejanje, ki bi moralo biti strogo kaznovano, to pa čedalje bolj ugotavljajo tudi različne vlade, ki prepovedujejo izbrise različnih grafitnih umetnin, in tako

stigmatizacija in kriminalizacija grafitiranja počasi izginja, grafitni umetniki pa niso več obravnavani kot kriminalci, ki spodbujajo odklonska vedenja.

Menim, da je hiphop subkultura z neskončnim potencialom in prepričan sem, da bo obstajala tudi čez 50 ali 100 let, saj se ukvarja s temami, ki bodo vedno relevantne.

VIRI IN LITERATURA

SPLETNE STRANI:

1. Albertini, Stephen. 2018. An Abridged History of Hip-Hop's Relationship with Sneaker Culture. Spletna stran: <https://www.grailed.com/drycleanonly/hip-hop-rap-sneaker-relationship> Pridobljeno: 15. 2. 2022.
2. Beatboxing. b. d. Spletna stran: <https://en.wikipedia.org/wiki/Beatboxing> Pridobljeno: 1. 3. 2022.
3. Black Panther Party. b. d. Spletna stran: https://en.wikipedia.org/wiki/Black_Panther_Party Pridobljeno: 15. 2. 2022.
4. Bosnian and Herzegovinian Hip hop. b. d. Spletna stran: https://en.wikipedia.org/wiki/Bosnian_and_Herzegovinian_hip_hop Pridobljeno: 18. 2. 2022.
5. Breakdancing. b. d. Spletna stran: <https://en.wikipedia.org/wiki/Breakdancing> Pridobljeno: 23. 1. 2022.
6. Disc Jockey noun earlier than 1941. b. d. Spletna stran: <https://public.oed.com/appeals/disc-jockey/> Pridobljeno: 24. 1. 2022.
7. Eminem. b. d. Spletna stran: <https://en.wikipedia.org/wiki/Eminem> Pridobljeno: 15. 2. 2022.
8. Eminem biography. b. d. Spletna stran: <https://www.britannica.com/biography/Eminem> Pridobljeno: 17. 2. 2022.
9. 2018. White America. Spletna stran: <https://genius.com> > Eminem-white-america-lyrics Pridobljeno: 17. 2. 2022.
10. Hip hop. b. d. Spletna stran: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Hip-hop> Pridobljeno: 20. 1. 2022.
11. Hip Hop: A Culture of Vision and Voice. b. d. Spletna stran: <https://www.kennedy-center.org/education/resources-for-educators/classroom-resources/media-and-interactives/media/hip-hop/hip-hop-a-culture-of-vision-and-voice/> Pridobljeno: 20. 1. 2022.
12. Hip-hop cultural and musical movement. b. d. Spletna stran: <https://www.britannica.com/art/hip-hop> Pridobljeno: 20. 1. 2022.
13. Hip hop fashion. b. d. Spletna stran: https://en.wikipedia.org/wiki/Hip_hop_fashion Pridobljeno: 12. 2. 2022.
14. 2017. Hip hop fashion. Spletna stran: <https://www.kingice.com/pages/hip-hop-fashion> Pridobljeno: 13. 2. 2022.
15. Hip hop history. b. d. Spletna stran: https://en.wikipedia.org/wiki/Hip_hop#History-b.d Pridobljeno: 22. 1. 2022.
16. 2019. Hip hop history: from the streets to the mainstream. Spletna stran: <https://iconcollective.edu/hip-hop-history/> Pridobljeno: 20.1.2022.
17. Hip hop language. b. d. Spletna stran: https://en.wikipedia.org/wiki/Hip_hop#Language Pridobljeno: 14. 2. 2022.
18. 2019. HIP-HOP V SLOVENIJI. Spletna stran: <https://hip-hop.splet.arnes.si/category/hip-hop-v-sloveniji/> Pridobljeno: 18.2.2022.
19. 2001. Hip hop music goes global. Spletna stran: <https://web.archive.org/web/20100326063949/http://archives.cnn.com/2001/SHOWBIZ/Music/01/15/wb.hip-hop/index.html> Pridobljeno: 21.1.2022.
20. Malvasi, Rosalia. 2013. Is the "commercialization" of hip hop a positive or negative. Spletna stran: <https://prezi.com/ub1ljco3acqe/is-the-commercialization-of-hip-hop-a-positive-or-negative/> Pridobljeno: 25. 1. 2022.
21. Nas. b. d. Spletna stran: <https://en.wikipedia.org/wiki/Nas> Pridobljeno: 16. 2. 2022.
22. Moorwood, Victoria. 2021. Nas' 'Illmatic' inducted into Library of Congress Spletna stran: <https://www.revolt.tv/article/2021-03-24/57094/nas-illmatic-inducted-into-library-of-congress/> Pridobljeno: 16. 2. 2022.
23. Momodu, Samuel. 2021. Nas/Nasir Bin Olu Dara Jones. Spletna stran: <https://www.blackpast.org/african-american-history/nas-nasir-bin-olu-dara-jones-1973/> Pridobljeno: 16.2.2022.
24. Serbian Hip hop. b. d. Spletna stran: https://en.wikipedia.org/wiki/Serbian_hip_hop Pridobljeno: 18. 2. 2022.
25. Quincy Jones quotes. b. d. Spletna stran: https://www.brainyquote.com/quotes/quincy_jones_472819 Pridobljeno: 20. 1. 2022.

26. Powers, Abigail. 2016. The Gentrification of Hip-Hop. Spletna stran: <https://www.prindlepost.org/2016/12/gentrification-hip-hop/> Pridobljeno: 25.1.2022.
27. Crooke, Alexander. 2017. The healing power of Hip hop. Spletna stran: <https://theconversation.com/the-healing-power-of-hip-hop-81556> Pridobljeno: 21. 1. 2022.
28. Oboye-Oluwasanmi. 2018. The Historical Stigma Associated with Hip-Hop and The Globalization of Hip-Hop Culture. Spletna stran: https://www.researchgate.net/publication/327871344_The_Historical_Stigma_Associated_with_Hip-Hop_and_The_Globalization_of_Hip-Hop_Culture Pridobljeno: 26. 1. 2022.
29. Guzman, Jayden. 2019. The History of Hip Hop Fashion: How Street Culture Became Fashion's Biggest Influence. Spletna stran: <https://www.afterglowatx.com/blog/2019/3/26/the-history-of-hip-hop-fashion-how-street-culture-became-fashions-biggest-influence> Pridobljeno: 22.1.2022.
30. Smith, Dylan. 2020. The Real Difference Between Rap and Hip Hop. Spletna stran: <https://www.digitalmusicnews.com/2020/09/25/difference-between-rap-and-hip-hop/> Pridobljeno: 20.1.2022.
31. 2017. Tupac Shakur. Spletna stran: <https://www.biography.com/musician/tupac-shakur> Pridobljeno: 15.2.2022.
32. Tupac Shakur early life. b. d. Spletna stran: https://en.wikipedia.org/wiki/Tupac_Shakur#Early_life Pridobljeno: 15.2.2022.
33. Bland, Dorothy. Članek nazadnje posodobljen 2022. What Are Hip Hop Shoes? Spletna stran: <https://www.wise-geek.com/what-are-hip-hop-shoes.htm> Pridobljeno: 13. 2. 2022.
34. 2015. What Is The Difference Between Rap And Hip Hop. Spletna stran: <https://www.smartrapper.com/difference-between-rap-and-hip-hop/> Pridobljeno: 20.1.2022.
35. Lukashenko, Masha. 2019. What Makes a Good DJ? Spletna stran: <https://www.magneticmag.com/2016/01/what-makes-a-good-dj/> Pridobljeno: 24.1.2022.

BESEDILA:

1. Johnson, Imani Kai. 2015. Elements: Hip-hop dance. The Cambridge companion to hip hop: Part 1 Elements: Hip-hop dance- Imani Kai Johnson (str. 22-31).
2. Price-Styles, Alice. 2015. Elements: MC origins: rap and spoken word poetry. The Cambridge companion to hip hop: Elements: MC origins: rap and spoken poetry (str. 11-21).
3. Hansen, Kjetil Falkeberg. 2015. Elements: DJs and turntablism. The Cambridge companion to hip hop: Part 1 Elements: DJs and turntablism- Kjetil Falkenberg Hansen (strani 42-55).
4. Williams, Justin. 2015. The interdisciplinary world of hip-hop studies. The Cambridge companion to hip hop Introduction: The interdisciplinary world of hip-hop studies (strani 1-10).
5. Forman, Murray. 2011. »Represent«: Race, Space and place in rap music. That's the Joint! The Hip-hop Studies Reader part 3: Ain't No Love in the Heart of the City- Hip-Hop, Space, and Place: »Represent«: Race, Space and place in rap music (strani 201-222).
6. Castleman, Craig. 2011. The Politics of Graffiti. That's the Joint! The Hip-hop Studies Reader part 1: »Hip-Hop Ya Don't Stop«: Hip-Hop History and Historiography- The Politics of Graffiti (strani 13-22).
7. Stankovič, Peter, Tomc, Gregor, Velikonja, Mitja. 1999. URBANA plemena: subkulture v Sloveniji v devetdesetih. URBANA plemena: subkulture v Sloveniji v devetdesetih (str. 19).

DRUGI VIRI:

- Koren, Maša. 2004. Hip Hop kultura, Diplomsko delo. Spletna stran: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Koren-Masa.PDF> Pridobljeno 11. 2. 2022.
- Konkolič, Grega. 2011. Hip hop subkultura v Prekmurju. Spletna stran: <https://dokumen.tips/documents/hip-hop-subkultura.html> Pridobljeno 12. 2. 2022.
- Andrade, Duncan in Morell. 2003. Promoting Academic Literacy with Urban Youth Through Engaging Hip Hop Culture. Spletna stran: <https://www.learner.org/wp-content/uploads/2019/06/write-middle-writing-meaningful-related-reading-hip-hop.pdf> Pridobljeno: 15. 2. 2022.
- Nasir Jones. 2022. »The Bridge« podcast Spletna stran: <https://open.spotify.com/show/1pVq808ida291Q3XfssgaV> Pridobljeno: 12. 2. 2022.

Šišilijan

1. Uvod

Med januarjem in oktobrom 2021 je bilo v 24 zakonodajnih organih oblasti v ZDA predlaganih 54 zakonov, ki bi omejili poučevanje nekaterih vsebin v šolah, univerzah in državnih institucijah. Izmed 54-ih, jih je bilo sprejetih 11, 19 jih je bilo zavrnjenih, 24 pa do oktobra še ni šlo skozi proces odločanja. Večina predlaganih zakonov prepoveduje ali otežuje poučevanje konceptov, povezanih s spolom, raso in rasizmom, pri čemer se sklicujejo na idejo, da poučevanje teh konceptov razdvojuje prebivalstvo (PEN America, 2021). Predlagatelji zakone promovirajo tako, da področja, ki jih zakoni omejujejo, povezujejo s kritično teorijo rase (angl. *critical race theory*, kratica CRT). Ta naj bi, po njihovem mnenju, belopolte ljudi učila, da so rasisti, ne glede na njihova dejanja (Ray in Gibbons, 2021). CRT, ki rasizem sicer obravnava kot sistemski problem, in ne individualen, je v ospredje javne debate prišel kot posledica vala protestov Black Lives Matter (BLM), ki so po smrti temnopoltega moškega Georga Floydja, ki ga je umorila minneapoliska policija, protestirali proti policijskemu nasilju nad temnopoltim prebivalstvom v ZDA. V tem obdobju so bile, med drugim tudi s pomočjo CRT-ja, pod drobnogled postavljene vloge raznih institucij, predvsem policije, ugotavljali so navzočnost sistemske diskriminacije in rasizma, prisotnih v ameriški družbi.

1.2 Raziskovalni problem

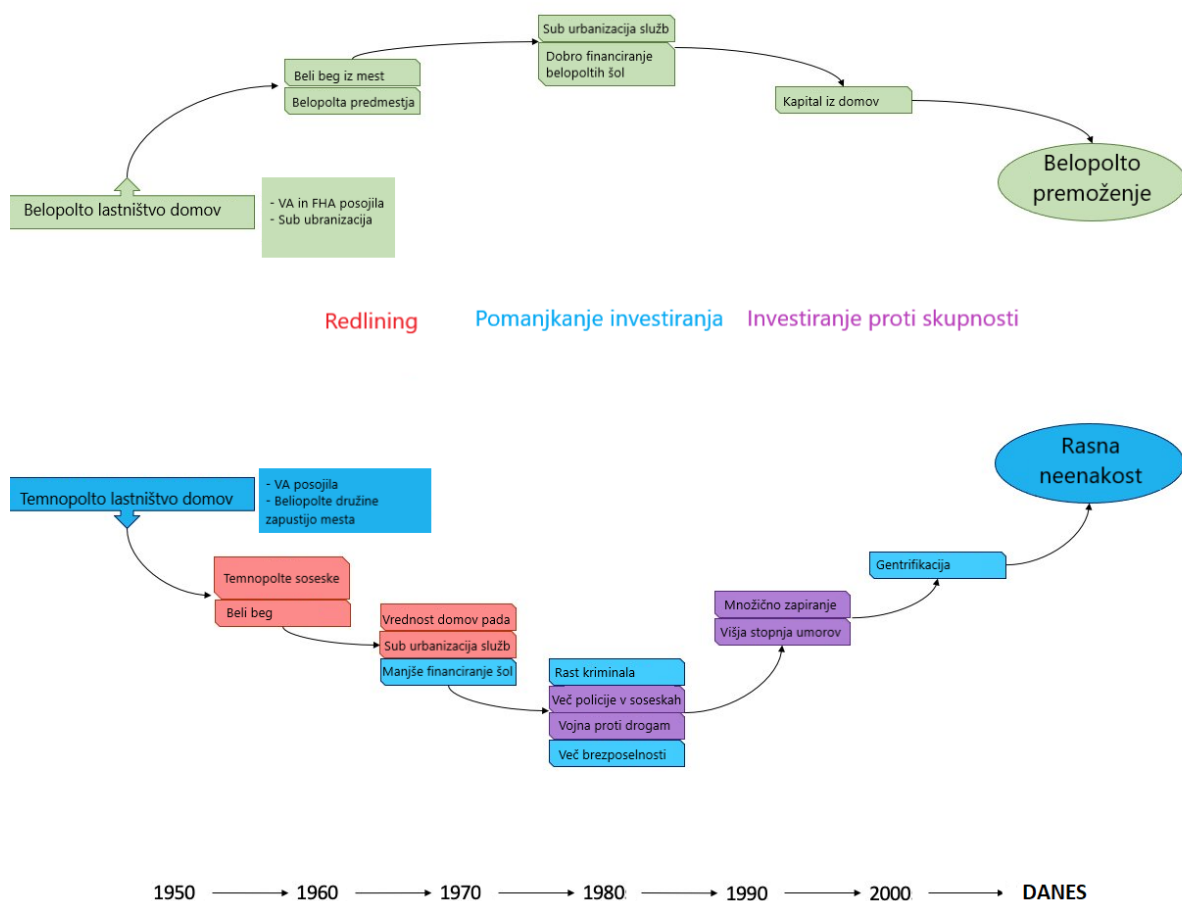
Ena izmed posledic protestov BLM-ja je prehod dominantnega pogleda javnosti na rasizem iz

individualističnega, kjer je rasizem posledica diskriminatornih dejanj posameznika, na sistemski, kjer diskriminacija izvira iz načinov delovanja sistemov, bodisi institucij, agencij, skupin ali širše javnosti.

V prispevku bom razpravljal o tem, ali sta rasizem in rasna diskriminacija resnično sistemski problem, v kakšnih oblikah se ta diskriminacija pojavlja, zanimalo pa me bo tudi, kakšne so posledice rasne diskriminacije za etnične manjšine. Pri tem bom izhajal iz trditve ameriškega sociologa Thomasa Shapira, da večina sistemske neenakosti izhaja iz razlike v premoženju (Shapiro, 2017).

S pomočjo sheme na sliki 1, ki opisuje, kako je neenakost v odobranju povojnih posojil vodila do sedanjih oblik diskriminacij, bom poskusil vzpostaviti povezave med različnimi oblikami diskriminacije, začenši z neenakostjo na ravni sošesk, ter nadaljeval po drugih vidikih diskriminacije, ki izhajajo iz nje. Pri vsakem izmed vidikov bom analiziral, kako institucije in njihovo delovanje vplivajo na rasno neenakost, ter primerjal razlike med odnosi in posledicami odnosov teh institucij in prebivalstva na podlagi rasne pripadnosti. Pri analizi se bom osredotočil na razliko med temnopoltim in belopoltim prebivalstvom ZDA. Rezultate analiz pa bom tam, kjer bo to mogoče, primerjal tudi s podatki o drugih etničnih skupinah, saj menim, da bo to pomagalo pri boljši ilustraciji rasne dinamike v ZDA.

* Prispevek je preoblikovano poglavje iz seminarske naloge, izdelane v okviru pouka sociologije v 4. letniku gimnazije.

Slika 1: Shema, ki prikazuje, kako in s katerimi metodami je prišlo do rasne neenakosti v sodobni ameriški družbi.

V prvem delu se bom ukvarjal z izvorom povojne neenakosti (leva okvirja v shemi na sliki 1). Osredotočil se bom predvsem na neenakost, izvirajočo iz rasne diskriminacije pri odobranju posojil, in na metode, s katerimi je bila takšna diskriminacija legitimirana. V drugem delu se bom ukvarjal z neenakostjo na ravni sosesk (na shemi na sliki 1 prikazani v rdečih okvirjih in zelenih okvirjih nad njimi). Tretji del se bo ukvarjal z diskriminacijo pri policijskem nadzoru (na shemi na sliki 1 prikazani v vijoličastih okvirjih in zelenih okvirjih nad njimi). V zadnjem delu pa se bom osredotočil na najnovejši dejavnik v procesu rasne diskriminacije. To je gentrifikacija, ki jo zaznamuje vrnitev belopoltnih prebivalcev nazaj v mesta.

1.3 Hipoteze

Ker je glavni raziskovalni problem moje naloge vprašanje obstoja sistemske rasne diskriminacije, se bo tudi moja glavna hipoteza nanašala na njen obstoj. Ta hipoteza je sledeča:

- Sistemska diskriminacija na podlagi rasne pripadnosti v ZDA je resnična.

Iz moje glavne hipoteze izhaja tudi več podhipotez, s pomočjo katerih bom glavno hipotezo potrdil ali ovrgel. Te podhipoteze temeljijo na shemi iz slike 1 in se osredotočajo na specifične dejavnike delovanja sistemskega razizma v njem. Te podhipoteze so:

1. Pri odobranju posojil prihaja do diskriminacije proti pripadnikom etničnih manjšin.
2. Posledica rasne diskriminacije na nivoju sosesk so nižje vrednosti nepremičnin v temnopoltnih soseskah v primerjavi z belopoltnimi soseskami.
3. Posledica rasne diskriminacije je tudi manjše premoženje temnopoltnih v primerjavi z belopoltnimi ljudmi, kar pripadnike etničnih manjšin ovira pri konkuriranju belopoltnim v družbi.
4. Zaradi nižjih sredstev, ki jih je deležna temnopolta skupnost, se je stopnja kriminalitete skozi čas povečala.
5. Pri policijskem nadzoru prihaja do rasne diskriminacije proti pripadnikom etničnih manjšin.

6. V soseskah z višjo stopnjo pripadnikov etničnih manjšin dandanes prihaja do gentrifikacije, ki tem skupnostim škoduje.

1.4 Raziskovalne metode

V raziskavi sem uporabljal kvalitativni in kvantitativni pristop. Kvalitativni pristop, ki je način raziskovanja, pri katerem poskušamo pridi do razlage ali interpretacije pojava, bom uporabil, da pojasnim izvor in delovanje sistemskega rasizma. Te razlage in interpretacije bom pridobil iz že opravljenih raziskav, ki jih bom navajal sproti. Kvantitativni pristop, ki je način raziskovanja, pri katerem uporabljamo številčne podatke, pa bom uporabil, da okrepim svoje argumente s konkretnimi podatki. Podatke, uporabljene pri kvantitativnem pristopu, bom pridobil iz sekundarnih virov, kot so ankete in podatki, zbrani za namene že opravljenih raziskav. Le z uporabo obeh pristopov bom lahko ustvaril sliko rasnih odnosov in rasne diskriminacije v sodobni ameriški družbi.

1.5 Glavni pojmi

Rasa

Robert Miles kot začetek uporabe koncepta rase v angleškem jeziku vidi zgodnje 17. stoletje, medtem, ko se je v znanstvenih besedilih v Evropi in Severni Ameriki prvič pojavil v poznem 18. stoletju, ko je bil koncept uporabljen za ločevanje ljudi v različne skupine, rase, na podlagi izbranih fenotipskih lastnosti (Miles v Back in Solomos, 2009). Rase so torej skupine, v katere kategoriziramo ljudi na podlagi razlik med njihovimi fenotipskimi lastnostmi, kot so barva kože in tekstura las.

Skozi zgodovino so si ljudje te razlike razlagali na različne načine. V 17. stoletju je švedski botanik Carl Linnaeus začel s klasifikacijo rastlin, tako da bi bila vsaki rastlini lahko določena njena vrsta. Navdihnjen po Linnaeusu, je Francoz Georges Cuvier poskusil ustvariti en enoten katalog, v katerem bi na enak način klasificiral vsa živa bitja. Ljudi je pri tem razdelil v tri različne skupine, ki jih je poimenoval Kavkazci, Mongoli in Etiopijci. Ti so bili nato razdeljeni še v več manjših podskupin. Te skupine so temeljile na konceptu tipa. Tip naj bi bila oseba, ki naj bi predstavljala značilnosti določene skupine, v tem primeru rase.

S popularizacijo evolucije v 19. stoletju se je definicija rase zopet spremenila. Za razliko od

tipologov, ki so na rase gledali kot na nespremenljive skupine, so darwinisti na rasne skupine gledali kot na podvrste človeka, ki so se prilagodile na razmere v okolju, v katerem živijo. Evolucionizem je utrdil tudi koncepcijo rasne hierarhije. Evropski znanstveniki so namreč na različne rasne skupine gledali kot na različne faze evolucije človeka. Temnopolti naj bi predstavljali najmanj razvito obliko človeške vrste, belopolti Evropejci pa naj bi predstavljali najbolj razvito raso (Banton v Back in Solomos, 2009).

V sodobni družbi prevladuje teorija rase kot družbenega konstrukta. Po tej teoriji rasa nima biološke podlage, ampak deluje kot identiteta, temelječa na skupku simbolov, ki iz družbenega okolja ustvarjajo različen pomen za različne »racionalizirane« skupnosti. Nekateri izmed teh simbolov so sicer fizične karakteristike, na primer barva kože, a to ne pomeni, da rasne kategorije temeljijo na biologiji, temveč so družbene konstrukcije. Ves pomen, ki ga družba daje barvi kože, ne izhaja iz človekove biologije, ampak je že posledica konstrukcije rase in ločevanja ljudi po teh skupinah, ki ji sledi (Schaefer, 2008).

Rasizem

Rasizem je prepričanje, da človekovo obnašanje temelji na karakteristikah, ki izhajajo iz rasne skupine, ki ji oseba pripada. Rasizem običajno temelji na prepričanju, da so nekatere rasne skupine boljše od drugih. Družbena konstrukcija rasizma temelji na družbenih, političnih in ekonomskih faktorjih, ki so nekaterim skupinam podelili več moči kot drugim (Schaefer, 2008).

Rasizem se lahko pojavlja v različnih oblikah. V prispevku se bom osredotočil na sistemski rasizem. Ta oblika rasizma temelji na konceptu, da rasizem ne temelji zgolj na osebnih odnosih med ljudmi, ampak da deluje na nivoju celotne družbe. Rasizem in rasna diskriminacija naj bi se vgradila v samo strukturo družbe. Sistemski rasizem se lahko pojavlja v delovanju institucij, ki na primer temeljijo na delovanju večinske družbe, pri čemer ignorirajo ali celo diskriminirajo manjšine. Lahko se pojavlja tudi v delovanju zakonov, ki so, hote ali nehoti, strukturirani tako, da diskriminirajo marginalizirane skupine (Schaefer, 2008).

Kritična teorija rase

Kritična teorija rase (CRT), je interdisciplinarno akademsko gibanje, ki se je začelo v 70. letih 20. stoletja med akademiki pravnih ved, ki niso bili zadovoljni z rezultati tradicionalnega gibanja za državljanske pravice, prepočasnimi spremembami, ki bi omogočile rasno enakopravnost v ameriški družbi, in nezmožnostjo liberalcev, da bi preprečili uničevanje dosežkov gibanja.

CRT, kot so ga definirali avtorji, kot so Derrick Bell, Kimberlé Crenshaw, Alan Freeman in Richard Delgado, preučuje, kako zakoni, tudi kadar so liberalnejši, ohranjajo rasizem znotraj družbe. Tudi potem, ko sta bila segregacija in uzakonjen rasizem legalno odpravljena, zakoni, ki so na prvi pogled sicer rasno nevtralni, ohranjajo sistem bele nadvlade. Sicer nevtralnimi zakoni, ki temeljijo na načelu barvne slepote (*color blindness*), načelu po katerem bi zakoni morali biti narejeni tako, da ignorirajo raso, se ohranja rasna neenakost, saj ti ignorirajo že obstoječo neenakost, ki je posledica prejšnje in trenutne diskriminacije, ter se ne spopadejo s strukturno diskriminacijo v družbi (Schaefer, 2008).

2. Rasna diskriminacija v ZDA

2.1 Temelji povojne neenakosti

Ob koncu 2. svetovne vojne sta v ZDA obstajala dve vrsti posojil, ključni za nakup doma marsikateremu Američanu. Prvo je bilo posojilo ministrstva za vojne veterane (posojilo VA), ki je veteranom, vojakom in njihovim sorodnikom zagotovilo nakup hiše z malo ali celo brez pologa (Kagan, 2021). Drugi posojilo pa je dajal Federal Housing Administration (FHA) (Segal, 2022). S temi posojili je bilo marsikateremu Američanu, ki si doma sicer ne bi mogel privoščiti, omogočen nakup doma v na novo rastočih suburbanih naseljih. A to ni bilo omogočeno vsem. Medtem, ko se je belopolto prebivalstvo v procesu *belega bega* (angl. *White flight*) množično selilo iz mest, je bilo temnopolto prebivalstvo prisiljeno ostati v mestih. To je omogočila segregacija. Ta se nanaša na fizično ločevanje in izolacijo ljudi na podlagi njihove pripadnosti. V ZDA je najbolj znana segregacija ljudi na podlagi njihove etnične pripadnosti. Temnopolti so bili prostorsko ločeni od belopoltega prebivalstva v tako imenovanih getih. Zaradi različnih oblik diskriminacije in zanemarjanja je za te soseske značilna revščina in visoka stopnja kriminala

(Schaefer, 2008). Segregacija je med drugim omogočila sistemsko diskriminacijo temnopoltega prebivalstva, ne da bi pri tem eksplicitno omenjali raso. Namesto tega so bili kot izgovor uporabljeni drugi faktorji, ki pa so bili močno povezana s temnopoltnimi soseskami. V tem primeru je FHA lahko zavrnil temnopolte prosilce za posojila na podlagi *redlininga*.

Izraz *redlining* se nanaša na proces, ki se je začel v 30. letih 20. stoletja, ko je Federal Home Loan Bank Board (FHLBB) ustvaril tako imenovane centre visokega tveganja. Ti centri naj bi označevali območja, kjer je bilo zaradi percepcije slabe naložbe bankam odsvetovano dajati posojila. Ta območja, ki so jih na zemljevidih označevali z rdečo barvo, od koder izhaja tudi izraz (*redlining* se lahko približno prevede v označeno z rdečo), so v veliki večini predstavljale soseske z večinoma temnopoltnim in priseljenkim prebivalstvom. Za *redlining* je značilno, da pomanjkanje investicij v skupnost temelji predvsem na posameznikovi pripadnosti, kot sta spol in etnična pripadnost, namesto na nediskriminatornih razlogih, kot je dejansko tveganje izdaje posojila. *Redlining* pogosto sicer zagovarjajo z izgovorom, da proces temelji na družbenih in ekonomskih faktorjih. Neodobravanje posojil naj ne bi temeljilo na rasni pripadnosti prosilcev, ampak na faktorjih, kot so stopnja kriminala, premoženje prebivalstva in zdravstveno tveganje (Schaefer, 2008). Pri tem se pogosto ignorira dejstvo, da večina teh negativnih karakteristik izhaja prav iz *redlininga* (Appel in Nickerson, 2016; Krimmel, 2018; McClure in dr., 2019).

FHA je tako na podlagi *redlininga* lahko zavrnil prošnje temnopoltega prebivalstva za posojila. Učinki *redlininga* so vidni še danes, saj je prošnja za posojilo pripadnikom etničnih manjšin zavrnjena precej pogosteje kot belopoltemu prebivalstvu (Folger, 2022).

2.2 Prve posledice

Redlining in rasna segregacija sta močno vplivali na vrednost nepremičnin v temnopoltnih soseskah. Soseske, ki so bile »redlinane«, imajo, tudi desetletja po tem, ko naj bi se *redlining* formalno končal, približno 5 % nižje cene nepremičnin od sosesk, na katerih *redlining* ni bil prakticiran. Ta razlika v povprečju predstavlja 7.500 \$ nižje cene na gospodinjstvo v temnopoltnih soseskah v primerjavi z belopoltnimi. Ta razlika močno

korelira z mejo »redlinanih« sosesk. Nepremičnine v »redlinanih« soseskah, ki ležijo bližje meji, imajo višje cene. Obratno pa imajo nepremičnine v soseskah brez *redlininga* višje cene, če so od meje bolj oddaljene. Vrednost močno poskoči tik ob meji, kjer je razlika med cenami na »redlinani« strani v primerjavi z »redlinano« stranjo na razdalji 1.000 m od meje 4,3 %, na razdalji 500 m pa 4,8 % manjša (Appel in Nickerson, 2016).

Razlike v vrednosti nepremičnin močno vplivajo na rasno neenakost v ameriški družbi. Nepremičnine so namreč eden najpomembnejših virov družinskega premoženja. Kar 60 % vsega premoženja ameriškega srednjega razreda predstavlja premoženje, shranjeno v nepremičninah (Shapiro, 2006). Ta 5 % razlika med cenami nepremičnin ima tako dolgoročno velik vpliv na vrednost nepremičnin in posledično na premoženje lastnikov teh nepremičnin. Oseba, ki živi v soseski z višjo stopnjo negativnih dejavnikov, kot je *redlining*, ima do svojega petdesetega leta v povprečju premoženje velikosti 343.000 \$. Ista oseba, ki živi v soseski z nižjo stopnjo teh dejavnikov, pa kar 583.000 \$. To je 70 % večje premoženje (Levy, 2022).

Kljub temu, da neenakost v vrednosti nepremičnin obstaja, pa že samo lastništvo nepremičnine omogoča večje možnosti pridobivanja premoženja. Posledično nastaja tudi vedno večja razlika v premoženju med ljudmi, ki si nepremičnine lastijo, in tistimi, ki si jih ne. Tudi tukaj nastane neenakost med etničnimi skupinami. Leta 2015 je bilo med vsemi kupci, ki so prvič kupovali nepremičnine 70 % belopolnih, 14 % Latinoameričanov, 7 % Azijcev, zgolj 9 % je bilo temnopoltih (Shapiro, 2017). Za primerjavo, glede na najnovejše statistične podatke, belopolti predstavljajo 57,8 % prebivalstva, Latinoameričani predstavljajo 18,7 %, Azijci 5,9 %, temnopolti pa 12,1 % (Jin in dr., 2021). Razmerje med odstotkom števila kupcev in delom prebivalstva je tako 1,21 za belopolte, 1,18 za Azijce, in 0,74 za temnopolte in Latinoameričane. Verjetnost, da bo temnopolta ali latinoameriška oseba kupovala nepremičnino, je torej 63 % manjša kakor za belopolto osebo in 59 % manjša kakor za Azijca.

Dejavniki, kot so pomanjkanje posojil in manj premoženja, shranjenega in pridobljenega

preko lastništva nepremičnin, ki vplivajo na premoženje, imajo močan vpliv na priložnosti ljudi za uspešno delovanje v skupnosti. Če pogledamo sredstva, ki jih imajo na voljo, potem vidimo, da ima povprečen belopolni poslovnež v Chicagu na voljo 220.435 \$. To je precej več, kakor predstavniki ostalih etničnih skupin v ZDA. Povprečen Azijec ima na voljo 51.015 \$, kar je 4,32-krat manj. Temnopolti poslovnež ima na voljo 42.555 \$, 5,18-krat manj. Latinoameričan pa ima na voljo zgolj 33.413 \$, kar je kar 6,59-krat manj. Velike razlike nastanejo tudi, ko pogledamo, od kod izhaja denar, vložen v posel. Med posli belopolnih formalni viri, kot so banke, predstavljajo 35,4 % vsega financiranja. Pri podjetjih temnopoltih formalni viri predstavljajo zgolj 12,1 % vloženih sredstev. Še manjši je formalni del financiranja latinoameriških podjetij, kjer ta predstavlja 7,2 %. Najbolj presenetljiv je verjetno delež, ki ga formalni viri predstavljajo pri azijskih podjetjih. Kljub temu, da so Azijci pri večini kategorij, ki smo jih doslej pogledali, uvrščeni najvišje med etničnimi manjšinami, so v tej kategoriji daleč najnižje, saj zgolj 3,1 % vsega financiranja izhaja iz formalnih virov (Huck in dr., 1999). Iz teh podatkov lahko ugotovimo, da v povprečju belopolta podjetja iz formalnih virov pridobijo približno 78.034 \$, kar je več, kot imajo za financiranje na voljo podjetja, ki jih vodijo pripadniki etničnih manjšin ne glede na vir financiranja. Temnopolti iz formalnih virov v povprečju prejmejo 5.149 \$, Latinoameričani 2.406 \$, med tem ko Azijci prejmejo le 1.581 \$. Belopolti posli torej iz formalnih virov prejmejo 15,15-krat več sredstev kot temnopolti, 32,43-krat več kot Latinoameričani, in 49,35-krat več kakor Azijci. Ti podatki se ujemajo z zgodovinsko vlogo *redlininga* in segregacije ter posledično manjšim financiranjem podjetij v (večinoma iz etničnih manjšin sestavljenih) soseskah, na katere so ti procesi vplivali. Kljub temu, da je bil *redlining* uradno končan v 70. letih 20. stoletja, vse kaže, da so njegovi učinki vidni še danes in pripomorejo k rasni neenakosti.

Ena izmed posledic slabšega ekonomskega stanja v temnopoltih soseskah je manjše financiranje osnovnih in srednjih šol. Javne šole v ZDA so namreč financirane preko davkov na nepremičnine. To pomeni, da šole, locirane v temnopoltih soseskah, kjer so vrednosti nepremičnin nižje, prejmejo manj finančnih sredstev od večinoma belopolnih šol, lociranih v premožnih suburbanih skupnostih.

Šole locirane v soseskah z manj kot 36 % temnopoltnih in latinoameriških učencev v povprečju prejmejo financiranje v višini 12.801 \$, med tem ko soseske z več kot 81 % takšnih učencev prejmejo 8.132 \$ (Brunner in dr., 2021). To torej pomeni, da imajo večinsko belopolte šole za 57,4 % višje financiranje od temnopoltnih.

V istem času, v 60. in 70. letih, ko so se začele kazati prve posledice v soseskah, je temnopolto skupnost prizadela še ena neenakost. Zaradi belega bega v prejšnjih desetletjih je prišlo do suburbanizacije služb. Večina dobro plačanega dela se je skupaj z belopolto populacijo prestavila izven mest. To je imelo velik negativen učinek na temnopolto skupnost. Za vsakih 10 % služb, preseljenih iz mest v suburbana območja, temnopolta zaposlenost pade za med 1,6 in 2,3 %. Med leti 1970 in 2000, je suburbanizacija služb povzročila 11,3-odstotni padec zaposlenosti temnopoltnih v primerjavi z belopoltimi (Miller, 2018).

2.3 Rast kriminalitete

Vedno višja stopnja revščine, ki so jo povzročali nezaposlenost, segregacija, ostali omenjeni dejavniki in sistemska diskriminacija, so močno pripomogli k večji stopnji kriminalitete v temnopoltnih soseskah (Schaefer, 2008). Soseske z visoko stopnjo revščine poročajo o približno 5-krat večji stopnji kriminalitete kot tiste z nižjo stopnjo (Krivo in Peterson, 1996). Naraščanju kriminalitete, ki naj bi sledil dejavnikom iz obdobja po koncu vojne pa do 70. let 20. stoletja, pritrjujejo tudi uradni podatki. V New Yorku, na primer, je raven kriminalitete od poznih 60. let naprej močno narasla. Povprečno število umorov v 50. letih je bilo 322. V 80., po tem, ko sta segregacija in sistemska diskriminacija privedla do povečanih neenakosti, pa je to število naraslo, na kar 1.682. To pomeni, da je bilo povprečno število umorov v 80. 5,22-krat višje kakor v 50. (Wikipedia, 2022a). Po drugi strani, pa je stopnja kriminalitete v 90. letih upadla, kljub temu da neenakost še ni bila končana. Zaradi tega je mogoče sklepati, da rast kriminalitete ni imela tako močne povezave z rasno diskriminacijo, čeprav je vsaj nekoliko prispevala k trendu.

Ena izmed posledic trenda višje kriminalitete je povečana prisotnost policije v temnopoltnih soseskah. Zaradi povezovanja kriminalitete s

temnopolto skupnostjo, ki je nastala že v času segregacije in *redlininga* ter je bila okrepljena preko negativnih dejavnikov, izhajajočih iz teh praks, je policijski nadzor in posledično policijsko nasilje nad temnopoltim bolj intenzivno kot nad belopoltim prebivalstvom. 44 % vseh temnopoltnih ljudi trdi, da jih je policija med vožnjo ustavila brez trdnega razloga, med tem, ko je zgolj 9 % belopoltnih trdilo enako. To je 4,88-kratna razlika (Desilver in dr., 2020). Te trditve o neproporcionalni distribuciji policijskega nadzora so skladne z empiričnimi podatki. Belopolti predstavljajo 42,7 % vseh prebivalcev New Yorka, temnopolti predstavljajo 24,3 %, Latinoameričani pa 29,1 % (Wikipedia, 2022b). Če pri policijskem nadzoru pri pregledih avtomobila ne prihaja do rasne diskriminacije, bi moralo razmerje tudi tam biti enako. A izmed 4.135.000 takšnih pregledov, je bilo kar 2.300.000 (55,6 %) ustavljenih voznikov temnopoltnih, 1.400.000 (33,8 %) Latinoameričanov in zgolj 435.000 (10,5 %) belopoltnih (Meares, 2014). Razmerje med deležem ustavljenih voznikov in celotnega prebivalstva je 0,24 za belopolte, 1,16 za Latinoameričane in 2,28 za temnopolte. Za temnopoltega voznika je torej 9,50-krat bolj verjetno, da ga bo ustavila policija, kakor pa za belopoltega. Takšni pregledi tudi niso motivirani s strani potencialne kriminalitete voznikovega dejanja. Zgolj vsak 143. pregled avtomobila je privedel do zasege prepovedanih substanc ali orožja pri temnopoltnih, vsak 99. pri Latinoameričanih in vsak 27. pri belopoltnih voznikih (Meares, 2014). Iz teh podatkov lahko ugotovimo, da je 5,29-krat več temnopoltnih in 3,66-krat več latinoameriških voznikov ustavljenih po nepotrebnem v primerjavi z belopoltimi. To nakazuje na očitno diskriminacijo policije pri opravljanju pregledov.

Tudi v primeru policijskih akcij s smrtnim izidom prihaja do očitne rasne diskriminacije. Temnopolti moški so 2,5-krat, temnopolte ženske pa 1,4-krat verjetneje smrtne žrtve policijskega nasilja kakor njihovi belopolti sodržavljan. Neenakost obstaja tudi pri predstavnikih drugih etničnih manjšin. Ameriški staroselci bodo ubiti med 1,2 in 1,7-krat, staroselke pa 1,1 in 2,1-krat verjetneje. Za Latinoameričane je verjetnost med 1,3 in 1,4-krat večja. Zanimivo pa je, da bodo Latinoameričanke manj verjetno žrtve belopoltnih Američank. Ta verjetnost je med 12

in 23 % manjša. Manjša je tudi verjetnost uboja za Azijce in Američane pacifiške staroselce, saj za ti dve etnični skupini velja, da je verjetnost umora več kot pol manjša od belopoltega prebivalstva (Edwards in dr., 2019). Pri teh podatkih je treba upoštevati, da so bili pridobljeni pred pandemijo covid-19, med katero se je nasilje nad Azijci povečalo (Perlinger, 2022), kar verjetno spremeni tudi podatke o policijskem nasilju nad njimi. (Edwards in dr., 2019). Poleg tega, da so temnopolti posamezniki več kot 2-krat verjetneje ubiti s strani policije, podatki kažejo še, da so poleg tega tudi 2-krat verjetneje pri tem neoboroženi v primerjavi z belopoltimi posamezniki (Nix in dr., 2017).

A rasna diskriminacija se tu še ne konča. Temnopolti so namreč 3-krat verjetneje aretirani kakor Latinoameričani in 5-krat verjetneje končajo v zaporu kakor belopolti (Case, 2008). Eden izmed načinov, ki privedejo do takšnih razlik, je diskriminacija v sodnem sistemu. Kljub temu, da je po zakonu določeno, da mora biti delež temnopoltih v poroti enak deležu v populaciji, se pogosto to ne uveljavlja. V večini zveznih držav ZDA je vir, ki ga uporabljajo za vpoklic v poroto seznam z volilno registracijo, v katerem pa so temnopolti pogosto neregistrirani. V nekaterih zveznih državah sicer seznam dopolnjujejo z drugimi viri, ki pa kljub vsemu še zmeraj pogosto izključujejo temnopolte. Tudi ljudje na seznamu še niso nujno vključeni. 12 % vseh ljudi, pozvanih v poroto, namreč ne odgovori na poziv, ker je njihov hišni naslov drugačen kot na seznamu. To se pogosto zgodi revnejšim, ki zaradi pogostih selitev nimajo nujno več enakega naslova prebivališča. Ti ljudje so disproportionalno pripadniki etničnih manjšin (Equal Justice Initiative, 2021). Diskriminacija v poroti ima velik potencialen vpliv na izid sodbe. Če v poroti ni nobene temnopolte osebe, je verjetnost, da je temnopolta oseba obtožena 81 %, kar je 22,7 % verjetneje kot belopolta (66 %) (Anwar in dr., 2012).

2.4 Gentrifikacija

Pogoji, ki jih do zdaj opisana neenakost ustvarja, so idealni za razvoj gentrifikacije. Gentrifikacija opisuje proces selitev (navadno belopoltega) srednjega in višjega ekonomskega razreda v (disproporcionalno iz etničnih manjšin sestavljena) območja, kjer tradicionalno prebiva nižji razred. Zaradi nižjih standardov življenja v revnejših soseskah

imajo nepremičnine tam nižje cene, kar dela soseske privlačne za priseljevanje. Z gentrifikacijo navadno pride do obnove in nadgradnje stanovanjske infrastrukture in revitalizacije poslovnih con. To sicer dvigne standard življenja v soseskah, a zgolj za ljudi, ki so se v soseske naselili na novo. Prebivalci, ki so tam živeli prej, si zaradi višanja cen in najemnin, ne morejo več privoščiti življenja v teh soseskah. Ena izmed posledic je tako selitev revnejših prebivalcev izven gentrificiranih sosesk (Schaefer, 2008). Študije so pokazali, da se večina ljudi, ki se seli izven gentrificiranih sosesk, seli v negentrificirane soseske (33,0 %) ali izven mest (30,3 %). A če pogledamo na te selitve še glede na etnično pripadnost, vidimo, da se večina temnopoltih ljudi, ki se seli iz gentrificiranih sosesk, seli v negentrificirane soseske s prebivalstvom z nižjimi dohodki, kar predstavlja negativen premik. Takšnih je kar 40 % vseh temnopoltih. Netemnopolti prebivalci pa sopro drugi strani takšen negativen premik naredili v zgolj 20,5 % primerih (Hwang in Ding, 2020). 1,95-krat večji delež temnopoltega prebivalstva torej pri seljenju opravi negativen premik.

3. Opredelitev do hipotez in sklep

Prvo podhipotezo, da pri odobravanju posojil prihaja do diskriminacije na podlagi etnične pripadnosti, mi je uspelo potrditi. Pri odobravanju posojil so bila posojila VA, dostopna veteranom ameriške vojske in njihovim družinam, na voljo vsem, med tem ko so bila posojila FHA, namenjena lažjemu dostopu do nepremičnin, temnopoltim pogosto zavržena. Pri utemeljitvi zavrnitve je bilo pogosto navedeno višje tveganje za banke, saj so temnopolti disproportionalno pogosto živeli v soseskah, soseskah označenih kot centri visokega tveganja na zemljevidih FHLBB.

Tudi svojo drugo podhipotezo, da je ena izmed posledic diskriminacije nižja vrednost nepremičnin v temnopoltih soseskah v primerjavi z belopoltimi, mi je uspelo potrditi. Dve nepremičnini, ki sta med seboj oddaljeni zgolj 1.000 metrov, pri čemer ju na sredini loči meja med *redlininga*, imata razliko v vrednosti 4,8 % v prid soseske, ki se je proces *redlininga* ni dotaknil. Ker so bile redlinane soseske večinsko temnopolte, ti podatki pomenijo, da imajo nepremičnine v temnopoltih soseskah nižje vrednosti od tistih v belopoltih.

Tretjo podhipotezo, ki pravi, da je ena izmed posledic diskriminacije manjše premoženje temnopoltnih ljudi, kar jih ovira pri konkuriranju belopoltnim, mi je prav tako uspelo potrditi. Do petdesetega leta starosti ima povprečna belopolta oseba kar 70 % večje premoženje od povprečne temnopolte. Ta razlika pomeni, da imajo belopolti veliko prednost. Pri začetku posla, recimo, imajo podjetja belopoltnih na voljo 5,18-krat več zagonskega kapitala od temnopoltnih. Diskriminacija pri odobravanju posojil tukaj spet igra pomembno vlogo. Za podjetja belopoltnih namreč formalno pridobljeni viri financiranja predstavljajo 2,92-krat večji delež zagonskega kapitala kakor za podjetja temnopoltnih.

Četrte podhipoteze, da je rezultat rasne neenakosti povečana stopnja kriminalitete, mi ni uspelo potrditi in je ovržena. Kljub temu, da se je kriminaliteta v časovnem obdobju od 50. do vključno 80. let 20. stoletja, ko so se pokazali prvi rezultati povojne rasne neenakosti, močno povečala, kar nakazuje na vsaj nekolikšno povezavo med dvema procesoma, je kriminaliteta močno upadla v 90. in se od tedaj vrnila na nivo 50. let. Iz tega sklepam, da povezava med rasno diskriminacijo in stopnjo kriminalitete ni tako močna, kot sem predvideval.

Peto podhipotezo, da pri delu policije prihaja do rasne diskriminacije, mi je uspelo potrditi. Kar 4,88-krat večji delež temnopoltega prebivalstva namreč trdi, da jih je policija med vožnjo ustavila brez utemeljenega razloga. Neenakost postane še večja, ko pogledamo dejanske številke. Verjetnost, da bo policija ustavila temnopoltega voznika, je namreč 9,50-krat večja, kakor za belopoltega, pri čemer se pregled avtomobila pri temnopoltnih voznikih izkaže za neutemeljenega v 5,29-krat

več primerih. Temnopolte moške tudi 2,5-krat, ženske pa 1,4-krat verjetneje ubije policija, pri čemer so 2-krat verjetneje neoboroženi kakor belopolte žrtve. To nakazuje na očitno rasno diskriminacijo pri delu policije.

Šesto podhipotezo, da v soseskah z višjo stopnjo pripadnikov etničnih manjšin dandanes prihaja do gentrifikacije, ki tem skupnostim škoduje, sem prav tako potrdil. Gentrifikacija namreč večinoma poteka v soseskah, kjer je locirano prebivalstvo, ki pripada etničnim manjšinam, pri čemer se to prebivalstvo 1,95-krat verjetneje seli v soseske z nižjim standardom življenja, kakor je to verjetno za belopolto prebivalstvo.

Na podlagi tega, da sem potrdil pet izmed šestih podhipotez, ki potrjujejo rasno diskriminacijo v ameriški družbi, lahko potrdim tudi svojo glavno hipotezo, da v ZDA obstaja sistemska diskriminacija na podlagi rasne pripadnosti. Podatki in procesi, ki sem jih obravnaval, jasno nakazujejo na obstoj rasne diskriminacije etničnih manjšin, posebej diskriminacije temnopoltnih.

V prispevku sem poskušal prikazati, da rasna neenakost ne temelji zgolj na obnašanju posameznika, ampak, da je del družbenih sistemov, ki ustvarjajo rasno neenakost tudi, če v njih ne bi bilo nobenih rasističnih posameznikov.

Zaključil bi rad s citatom ameriškega sociologa W. E. B. Du Bois: »*Popolna demokracija ne more obstajati, dokler jo omejujejo barva, rasa ali revščina. Ampak z vsem lahko dosežemo vse, celo mir.*« (Du Bois, 2007: 165)

Viri in literatura

Anwar, Shamena, Bayer, Patrick, Hjalmarsson, Randi (2012): The Impact of Jury Race in Criminal Trials. The Quarterly Journal of Economics, let.: 127, št. 2, str. 1017-1055. Dostopno na: <https://doi.org/10.1093/qje/qjs014> (4. 4. 2022).

Appel, Ian, in Nickerson, Jordan (2016): Pockets of Poverty: The Long-Term Effects of Redlining. Dostopno na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2852856 (3. 4. 2022).

Banton, Michael (2009): The Idiom of Race: A critique of presentism. V Les Back in John Solomos (ur.): Theories of Race and Racism: A Reader Second edition. New York: Routledge.

Brunner, Eric, Schwegman, David, Vincent, Jeffrey M. (2021): How Much Does Public School Facility Funding Depend on Property Wealth? Education Finance and Policy. Dostopno na: https://doi.org/10.1162/edfp_a_00346 (4. 4. 2022).

Case, Patricia F. (2008): The Relationship of Race and Criminal Behavior: Challenging Cultural Explanations for Structural Problem. Critical Sociology, let.: 34, št. 2. Dostopno na: <https://doi.org/10.1177/0896920507085513> (4. 4. 2022).

Desilver, Drew, Lipka, Michael, in Fahmy, Dalia (2020): 10 things we know about race and policing in U.S. Dostopno na: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2020/06/03/10-things-we-know-about-race-and-policing-in-the-u-s/> (4. 4. 2022).

Du Bois, W. E. B. (2007): *The World and Africa: An Inquiry into the Part Which Africa Has Played in World History*. Oxford, Oxford: Oxford University Press, str. 165.

Edwards, Frank, Lee, Hedwig, Esposito, Michael (2019): Risk of being killed by police use of force in United States by age, race-ethnicity, and sex. *Proceedings of National Academy of Sciences*, let.: 116, št. 24, str. 16793-16798. Dostopno na: <https://www.pnas.org/doi/10.1073/pnas.1821204116> (9. 4. 2022).

Equal Justice Initiative (2021): *Race and the Jury: Illegal Discrimination in Jury Selection*. Dostopno na: <https://eji.org/reports/race-and-the-jury-overview/> (4. 4. 2022).

Folger, Jean (2022): *The History of Lending Discrimination*. Dostopno na: <https://www.investopedia.com/the-history-of-lending-discrimination-5076948> (4. 4. 2022).

Huck, Paul, Rhine, Sherrie LW, Bond, Phillip, Townsend, Robert (1999): Small business finance in two Chicago minority neighborhoods. *Economic Perspectives-Federal Reserve Bank of Chicago*, let.: 23, str. 46-59.

Hwang, Jackelyn, in Ding, Lei (2020): Unequal Displacement: Gentrification, Racial Stratification, and Residential Destinations in Philadelphia. *American Journal of Sociology*, let.: 126, št. 2. Dostopno na: <https://doi.org/10.1086/711015> (9. 4. 2022)

Jin, Connie H., Talbot, Ruth, Wang, Hansi L. (2021): What The New Census Data Shows About Race Depends On How You Look At It. Dostopno na: <https://www.npr.org/2021/08/13/1014710483/2020-census-data-us-race-ethnicity-diversity> (4. 4. 2022)

Kagan, Julia (2021): VA Loan. Dostopno na: <https://www.investopedia.com/terms/v/valoan.asp> (3. 4. 2022)

Krimmel, Jacob (2018): Persistence of Prejudice: Estimating the Long Term Effects of Redlining. Dostopno na: <https://osf.io/preprints/socarxiv/jdmq9/> (3. 4. 2022)

Krivo, Lauren J., in Peterson, Ruth D. (1996): Extremely Disadvantaged Neighborhoods and Urban Crime. *Social Forces*, let.: 75, št. 2, str. 619-648. Dostopno na: <https://doi.org/10.1093/sf/75.2.619> (4. 4. 2022)

Levy, Brian L. (2022): Wealth, Race, and Place: How Neighborhood (Dis)advantage From Emerging to Middle Adulthood Affects Wealth Inequality and the Racial Wealth Gap. *Demography*, let.: 59, št. 1, str. 293-320. Dostopno na: <https://doi.org/10.1215/00703370-9710284> (4. 4. 2022)

McClure, Elizabeth, Feinstein, Lydia, Cordoba, Evette, Douglas, Christian, Emch, Michael, Robinson, Whitney, Galea, Sandro, Aiello, Allison E. (2019): The legacy of redlining in the effect of foreclosures on Detroit residents' self-rated health. *Health & Place*, št. 55, str. 9-19. Dostopno na: <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2018.10.004> (4. 4. 2022)

Miles, Robert (2009): *Apropos the Idea of 'Race' ... Again*. V Les Back in John Solomos (ur.): *Theories of Race and Racism: A Reader* Second edition. New York: Routledge

Miller, Conrad (2018): When Work Moves: Job Suburbanization and Black Employment. Dostopno na: <https://www.nber.org/papers/w24728> (4. 4. 2022)

Meares, Tracey L. (2014): The Law and Social Science of Stop and Frisk. *Annual Review of Law and Social Science*, let.: 10, str. 335-352. Dostopno na: <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-lawsocsci-102612-134043> (4. 4. 2022)

Nix, Justin, Campbell, Bradley A., Byers, Edward H., Alpert, Geoffrey P. (2017): A Bird's Eye View of Civilians Killed by Police in 2015: Further Evidence of Implicit Bias. *Criminology & Public Policy*, let.: 16, št. 1. Dostopno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1745-9133.12269> (9. 4. 2022)

Open Budget (2022): *Budget Archives*. Dostopno na: <https://openbudget.ny.gov/budgetArchives.html> (4. 4. 2022)

Pen America (2021): *Educational Gag Orders*. Dostopno na: <https://pen.org/report/educational-gag-orders/> (9. 4. 2022)

Perlinger, Arie (2022): Anti-Asian violence spiked in the US during the pandemic, especially in blue-state cities. Dostopno na: <https://theconversation.com/anti-asian-violence-spiked-in-the-us-during-the-pandemic-especially-in-blue-state-cities-176501> (9. 4. 2022)

Ray, Rashawn, in Gibbons, Alexandra (2021): Why are states banning critical race theory? Brookings Institution. Dostopno na: <https://www.brookings.edu/blog/fixgov/2021/07/02/why-are-states-banning-critical-race-theory/> (24. 2. 2022)

Schaefer, Richard T. (2008): *Encyclopedia of Race, Ethnicity, and Society*. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.

Segal, Troy (2022): Federal Housing Administration (FHA) Loan. Dostopno na: <https://www.investopedia.com/terms/f/fhaloan.asp> (3. 4. 2022)

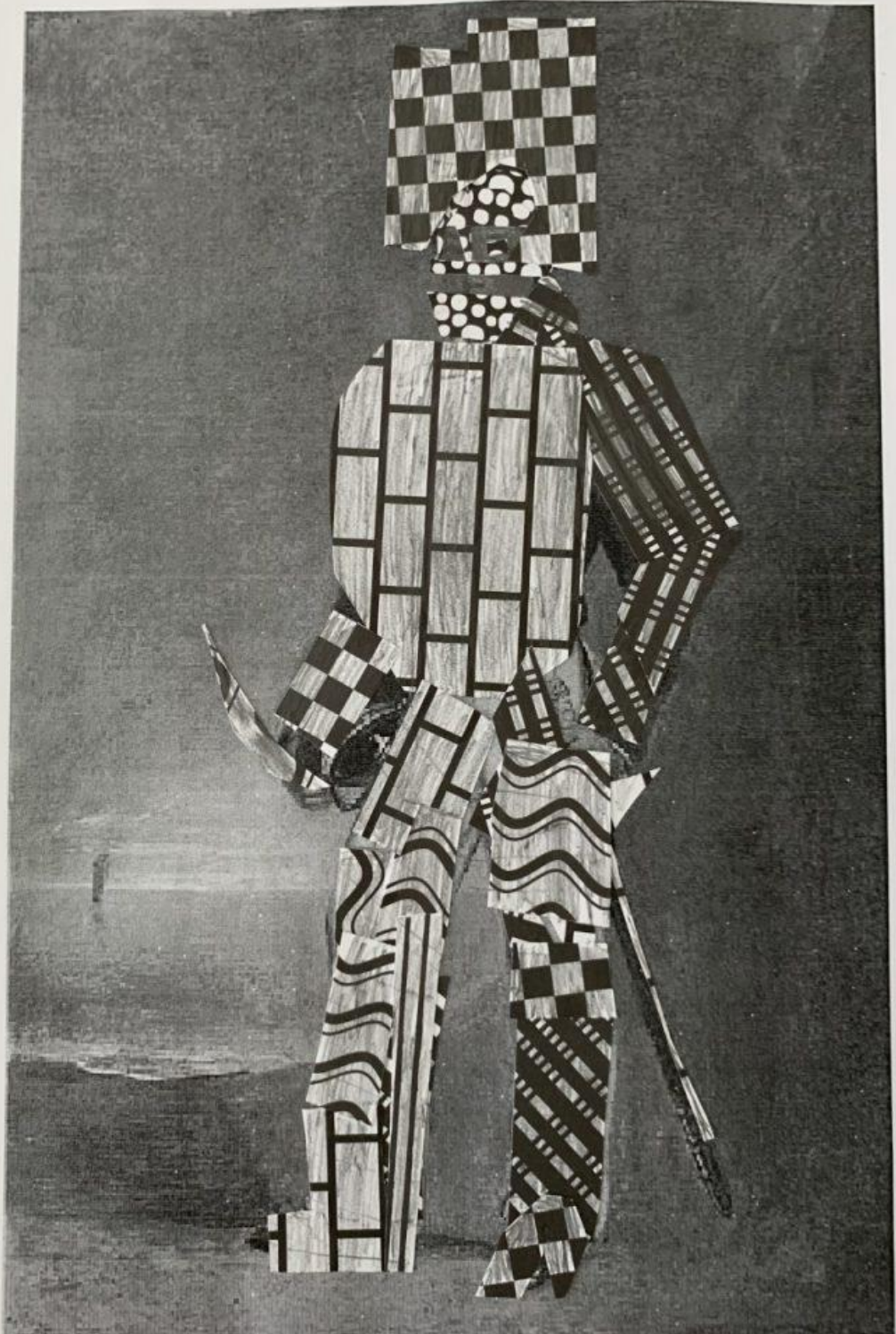
Shapiro, Thomas M. (2006): Race, Homeownership and Wealth. *Journal of Law and Policy*, Vol. 20. Dostopno na: https://openscholarship.wustl.edu/law_journal_law_policy/vol20/iss1/4/ (4. 4. 2022)

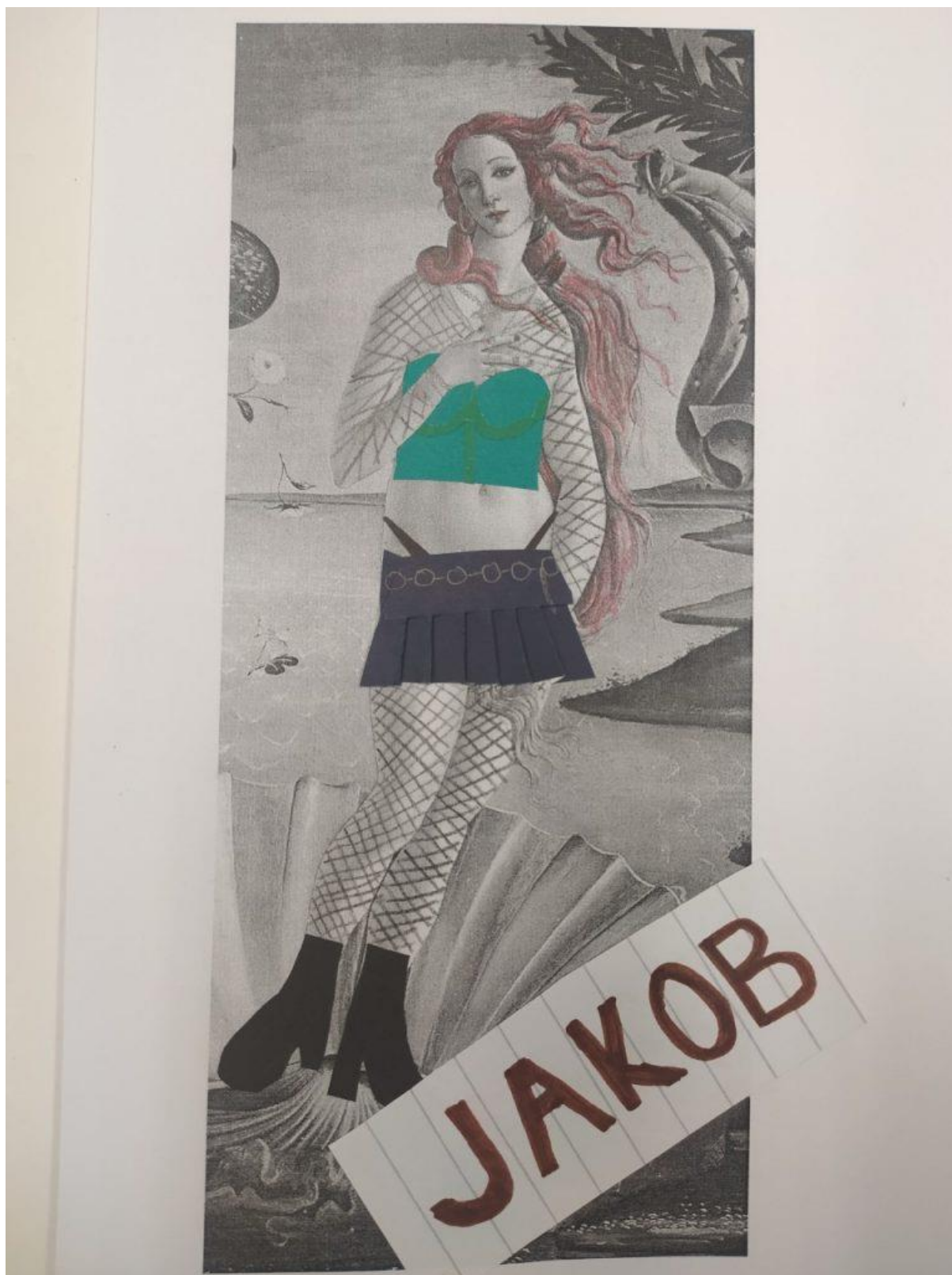
Shapiro, Thomas M. (2017): Toxic Inequality: How America's Wealth Gap Destroys Mobility, Deepens the Racial Divide, and Threatens Our Future. New York: Basic Books

Wachsmuth, David, in Weisler, Alexander (2018): Airbnb and the rent gap: Gentrification through the sharing economy. *Environment and Planning A: Economy and Space*, let.: 50, št. 6, str. 1147-1170. Dostopno na: <https://doi.org/10.1177/0308518X18778038> (4. 4. 2022).

Wikipedia (2022a): Crime in New York City. Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Crime_in_New_York_City (4. 4. 2022)
Wikipedia (2022b): Demographics of New York City. Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_New_York_City#Demographic_profile (4. 4. 2022).

Gordoni

Matija Hrovat

Razmere v slovenskih zaporih*

Uvod

Mediji in borci za človekove pravice že leta opozarjajo na problematično stanje zapornikov. Prenatrpanost, slabe možnosti izobraževanja oz. neučinkovite metode kaznovanja so le nekateri od izzivov, s katerimi se vsak dan srečujejo zaporniki in zaposleni v zavodih za izvrševanje kazenskih sankcij.

V Sloveniji, državi s sicer relativno malo zaporniki, predstavlja največ težav prenatrpanost zaporov ter pomanjkanje kadra. Velika večina zaporov je zaprtega tipa, v njih pa so razmere tudi slabše kot v zaporih odprtega ali polodprtega tipa, te razmere pa vplivajo tudi na učinkovitost zaporov.

V prispevku razpravljam o posledicah, ki jih imajo (ne)primerne razmere v zaporih. Menim, da je vpliv, ki ga imajo razmere in delovanje zaporov na ponovno vključitev posameznikov v družbo ključnega pomena. Poleg razmer v slovenskih zaporih poskušam prikazati vsakdanjik zapornikov, možnosti ponovne vključitve, razlike med odprtim in zaprtim tipom zavora, učinkovitost zaporov glede na tip, opredeliti izzive, s katerimi se zaporniki srečujejo, in izzive, s katerimi se srečujejo zavodi za izvrševanje kazenskih sankcij. Predvideni cilj članka pa je ugotoviti, ali imajo na ponovno vključitev v družbo vpliv razmere, v katerih zaporniki prestajajo zaporno kazen in pa kakšne so potencialne rešitve, s katerimi bi lahko izboljšali razmere v slovenskih zaporih.

Hipoteze, izpeljane iz raziskovalnega problema, so: razmere v slovenskih zaporih so slabe, neprimerne, te neprimerne razmere negativno vplivajo na ponovno vključitev posameznikov v družbo, zavori odprtega tipa so bolj uspešni pri resocializaciji zapornikov.

Zapor kot totalna institucija

Odklonskost je izraz za dejanja, ki ne sledijo družbenim normam in zapisanim pravilom. Veliko odklonskih dejanj je tudi kaznivih po

kazenskem zakoniku in ena od možnih sankcij je tudi prestajanje zaporne kazni, katere namen naj bi bil ta, da se odklonsko dejanje ne ponovi in da bi bilo v družbi posledično manj odklonskih dejanj. Te sankcije so zapisane v kazenskem zakoniku, so torej formalne sankcije. So neosebne, vnaprej zapisane in izključno negativne (kaznovalne). Proces, ki naj bi se izvedel pri zapornikih, da bi jim pomagal pri ponovni vključitvi v družbo, pa je proces resocializacije. To je proces, pri katerem se oseba, ki je izvedla odklonsko dejanje (torej ni sledila normam) priuči sledenju družbenim normam, z namenom, da bi lahko ta oseba delovala v družbi. Pri tem gre lahko tudi za ponovno učenje vrednot, saj družbene norme in dejanja izhajajo iz le teh. (Počkar, M., in Kranjc Tavčar, M., 2011) V zaporih oz. drugih totalnih institucijah, pa se lahko vrednote in norme tudi bistveno spremenijo. To je pravzaprav primarni namen teh institucij (prevzgojni dom). (Božikov, L., 2022) Vendar pa se lahko ta odklonskost, torej nespoštovanje družbenih norm še poveča, četudi je bil primarni namen institucij, da bi to odklonskost zmanjšale, kar povzroča povratništvo, pojem, ki ga bom razložil kasneje.

Zapor je totalna institucija, saj so v njem ljudje, ki prestajajo zaporno kazen izolirani od preostalega sveta, imajo samo eno družbeno vlogo z namenom, da ne bi več ponovili odklonskega dejanja. (Počkar, M., in Kranjc Tavčar, M., 2011) Namen tega je, da bi bila učinkovitost zavora in resocializacije čim večja, vendar je tak sistem deležen tudi številčnih kritik. (Delo 2012) V vsakem zaporu pa vladajo določene življenjske razmere, torej razmere, v katerih osebe preživljajo vsakdanjik. Sem spada vse od prehrane, možnosti sodelovanja v izobraževalnih procesih, časa za telovadbo do možnosti socialnih stikov in formiranja čustvenih vezi. (Božikov, L., 2022) Predvsem me zanimajo življenjske razmere v slovenskih zaporih, ki so pogosto tema javnih razprav v medijih. Razmere v zaporih tudi pogosto problematizirajo borci za človekove pravice in zaporniki, prav tako pa tudi sociologi, ki v teh

* Prispevek je preoblikovano poglavje iz seminarske naloge, izdelane v okviru pouka sociologije v 4. letniku gimnazije.

razmerah in njihovih posledicah iščemo globlji pomen. (RTV 2008)

V vseh zaporih pa se zaporniki in zaposleni srečujejo z mnogimi težavami. Dve izmed sociološko pomembnejših težav sta povratništvo in prenatrpanost. (Božikov, L., 2022) Povratništvo je pojav, pri katerem se tisti ljudje, ki so že prestali zaporno kazen, ponovno vrnejo v zapor. Pravzaprav je težava povratništva pogosto zelo problematična, saj je sistematska in ponavljajoča se. Veliko ljudi status zapornika tudi zaznamuje, kar še dodatno oteži možnosti ponovne vključitve v družbo. (Počkar, M., in Kranjc Tavčar, M., 2011) Prenatrpanost pa je pojav, ko je v zaporu več zapornikov, kot je zmogljivost določenega zapora, kar predvsem vpliva na življenjske razmere v zaporu. Med letoma 2010 in 2021 se je število zaprtih povečalo kar za 4.8 %, kar nakazuje problematičen trend, katerega posledice bodo močno občutne in opazne. Problematičnost prenatrpanosti pa je prisotna praktično po vseh državah po svetu in v Evropi. (24 ur., 2021) Tudi večina slovenskih zaporov ima več zapornikov kakor kapacitete. Druge pogoste težave, s katerimi se srečujejo zaporniki in zaposleni v zaporih, pa so: pomanjkanje kadra, razmere med zaporniki in pazniki, upori zapornikov ter razne logistične težave. (UIKS 2021) Te težave vplivajo na razmere v zaporih, po navadi jih še amplifizirajo, čeprav večina težav (zaporniških nemirov, razgrajanj, uporov in spopadov) nastane zaradi razmer v zaporih samih. Ta fenomen popolno odraža eden izmed najbolj slavnih zaporniških uporov, ki se je zgodil v ameriški zvezni državi Novi Mehiki leta 1980; zaporniki so za več kot en dan prevzeli popolno oblast nad zaporom, več kot 30 ljudi je umrlo, nekaj zaporniških paznikov je bilo celo posiljenih. (Mark, C., 1992) Do takih dogodkov pride zaradi nezadovoljstva zapornikov, ki pa so nezadovoljni zaradi slabih razmer. Upori zapornikov so skoraj vedno zatrti, a vseeno je treba vedeti, zakaj do njih pride, da jih lahko bolje razumemo. V Sloveniji večjih uporov zapornikov še ni bilo, vendar če se bodo razmere v slovenskih zaporih še naprej slabšale, obstaja tudi možnost takih incidentov na slovenskih tleh.

Zapori pa se med seboj razlikujejo tudi po notranji zgradbi. Čeprav je namen vseh zaporov to, da bi se zaporniki poboljšali in ne bi ponovili zločinov, se zapori med seboj razlikujejo po tem, kako želijo to doseči. Delijo

se glede na različne tipe: zaprti, polodprti in odprti; zapor zaprtega tipa je zapor, v katerem zapornikom ni zaupano, da zaporne kazni prestanejo z minimalnim nadzorom. Zapor zaprtega tipa je torej strogo nadzorovan z malo ali nič osebne svobode zapornikov in je knjižni primer totalne institucije. Zapor odprtega tipa pa je v kontrastu zapora zaprtega tipa zapor, v katerem je zapornikom omogočeno relativno veliko svobode, in prostega odločanja, nekateri zaporniki, ki služijo zaporno kazen v zaporu odprtega tipa, imajo tudi službo zunaj zapora oz. lahko preživijo tudi določeno število dni na teden izven zapora. V Sloveniji obstaja celo t. i. vikend zapor, v katerem kaznjenci prestajajo zaporno kazen samo v soboto in nedeljo. Zapor polodprtega tipa ima lastnosti zaporov odprtega in zaporov zaprtega tipa.

Pri zaporih polodprtega tipa je osebna svoboda zapornika zelo odvisna od posameznega zapora. Nekateri polodprti zapori se nagibajo bolj k zaporom odprtega tipa, nekateri pa bolj k zaporom zaprtega tipa. (Božikov, L., 2022)

Tipi zaporov v Sloveniji

V slovenskih zaporih obstajajo trije režimi oz. oddelki prestajanja kazni: odprti, polodprti in zaprti. Razlikujejo se predvsem po osebnih pravicah, ki jih imajo zaporniki. V kakšnem režimu je zapornik, je odvisno od ocene o možnosti zlorabe režima, na katero med drugim vplivata tudi obsojenčevo uresničevanje osebnega načrta (vsak zapornik dobi po odrejeni zaporni kazni načrt za prestajanje zaporne kazni) in njegova varnostna ocena. Bistvena razlika med temi tipi zapora je tudi možnost preživljanja prostih vikendov doma, tudi petkrat mesečno. Nekateri zaporniki so upravičeni tudi do »vikend zapora«; torej da preživijo v zaporu samo vikende. Tip zapora, v katerem zapornik preživi svojo zaporno kazen, ima zelo velik vpliv na zapornikovo počutje in na to, kako učinkovita bo ponovna vključitev zapornika v družbo. Počutje ljudi prestajanjem zaporne kazni je torej ključnega pomena, saj naj bi bil primarni cilj zaporov rehabilitacija zapornikov. (Božikov, L., 2022)

V odprte in polodprte tipe zaporov so po navadi dodeljene osebe, ki so storile lažje, manj resne prekrške ali pa osebe, ki so si z dobrim obnašanjem prisvojile pravico do

prestajanja kazni v (pol)odprtem tipu zaporov. (Božikov, L., 2022)

V Sloveniji je 6 zavodov za prestajanje zaporne kazni in en prevzgojni dom. Čeprav prevzgojni dom spada med totalne institucije, ne spada med zapore, torej se nanj ne bom osredotočal.

Slovenski zaporniški sistem je zelo nagnjen k zaporom zaprtega tipa in da je le malo oddelkov odprtega oz. polodprtega tipa. To dejstvo je še toliko bolj vprašljivo, saj je velika večina zapornikov zaprtih zaradi lažjih prekrškov, za katere naj bi bili zapori (pol)odprtega tipa pravzaprav namenjeni. Zapori zaprtega tipa naj bi bili namenjeni zapornikom, ki predstavljajo nevarnost oz. ne kažejo želje po izboljšanju, teh pa je pravzaprav zelo malo; zaradi nasilja in oboroženega roba je zaprtih malo ljudi. (UIKS 2021) V odprtih tipih zaporov je tudi manj težav z zaporniki, bolj se ravna po pravilih in bolj sledijo svojemu osebnemu načrtu. (Božikov, L., 2022) Torej je to, da je večina zaporov v Sloveniji zaprtega tipa neprimerno, saj je večina zapornikov zagrešila lažja kazniva dejanja, poleg tega pa se zaporniki tudi vzorneje obnašajo v zaporih odprtega tipa.

Zakaj je torej večina zaporov v Sloveniji zaprtega tipa? Veliko sociologov in psihologov pravi, da pazniki v zaporu ne želijo izgubiti moči oz. se odreči avtoriteti, zato do take reforme ne pride. (Verywellmind., 2021) Ena od možnih razlag je tudi zmotno zdravorazumsko prepričanje, da se zaporniki v odprtih tipih zaporov ne bodo poboljšali. To prepričanje je bilo dokazano kot napačno, v praksi pa je v državah, kjer so zaporniški sistem, obratno kot v Sloveniji, osredotočili na poboljšanje namesto na kaznovanje. V teh državah (Norveška, Danska, Finska in mnoge druge), se je odprti sistem izkazal za najbolj humanega in po vrhu celo učinkovitega. Povratništvo je v zaporih v teh državah bistveno manj problematično kot v Sloveniji, še bolj uspešna pa je ponovna vključitev zapornikov v življenje. (The Atlantic., 2013) V teh državah zaporniki pridejo iz zaporov z izobrazbo in z željo po ponovni vključitvi v družbo, medtem, ko v Sloveniji mnogi iz zaporov pridejo samo z izgubljenimi nekaj leti življenja.

Trenutne razmere v slovenskih zaporih

Vsak zapornik naj bi imel svoj osebni načrt in programe, ki so zanj primerni. Za nasilne storilce pa v slovenskih zaporih ni ustrezne terapevtske storitve. (RTV 2008) To je izjemno problematično, saj so v zaporih skupaj nasilni in nenasilni ljudje, sodelujejo v enakih programih, čeprav so njihove potrebe različne. Tako je neprimerno poskrbljeno za nasilne storilce (nimajo ustreznih terapevtskih programov) in za nenasilne storilce (zaporno kazen preživljajo skupaj z nasilnimi storilci, od njih lahko prevzamejo vedenjske obrazce oz. se lahko z njimi celo zapletejo v fizične spore). V slovenskih zaporih odprtega tipa te težave praviloma ni. (Božikov L., 2022)

To, da je večina zapornikov, ki zaporno kazen prestajajo v Sloveniji, v zaporih zaprtega tipa in to, da je velik delež zaprtih v teh tipih zaporov (okoli 10 %) zaprtih zaradi zločina zoper življenje in telo, (UIKS 2021) je zelo problematično, predvsem je težavno to, da v slovenskih zaporih ni ustreznih programov za nasilne zapornike, je zelo problematično. Zapori naj bi ljudi rehabilitirali, vendar kako naj bi to počeli, če nimajo ustreznih programov za eno izmed najbolj problematičnih skupin. Z določenimi programi (*Society of clinical psychology*, 2019) je mogoče obravnavati nasilne zapornike oz. tiste, ki so v zaporu pristali zaradi nasilnih dejanj. Brez teh programov, ki jih zapornik potrebuje, pa zapor zapusti brez večjega napredka in z veliko možnostjo, da bo zločin spet storil in se v zapor morda celo vrnil. To, da nasilni zaporniki kazen prestajajo skupaj z nenasilnimi (RTV 2008), pa je problematično tudi za nenasilne zapornike. Zaporniki v zaporih prevzemajo vedenjske vzorce drugih zapornikov in ti vzorci se lahko ohranijo tudi po tem, ko zapornik zapor zapusti. (BBC, 2018) Nenasilni zaporniki lahko prevzamejo nasilne lastnosti svojih nasilnih sozapornikov, in ker slovenski zapori nimajo posebnega programa za nasilne zapornike, je to zelo verjetno. Take razmere, v katerih lahko že odklonski ljudje prevzamejo še druge odklonske vedenjske značilnosti, so zelo problematične, saj je glavna naloga zaporov to, da bi odklonsko vedenje odstranili. Čeprav v Sloveniji ni programov, ki bi bili specifično namenjeni nasilnim storilcem prekrškov, pa se z zaporniki in njihovo rehabilitacijo socialni pedagogi intenzivno ukvarjajo. Socialni

pedagogi postavljajo kaznjencem razne dejavnosti, s katerimi naj bi se te rehabilitirali. Kljub pomanjkljivosti se v slovenskih zaporih pedagogi zelo trudijo, da bi se zaporniki od odklonskosti oddaljili, poudarjajo pa tudi, da je to, ali bo rehabilitacija uspešna, odvisno tudi od zapornika samega in od njegove želje po izboljšanju. (Božikov, L., 2022)

Pri raziskovanju razmer v slovenskih zaporih sem raziskal tudi vključitev zapornikov v izobraževalne ustanove. Statistika pokaže, da je v izobraževalne programe vključenih le

16.5 % ljudi, ki prestajajo zaporno kazen. Glede na to, da statistika kaže, da so zaprti ljudje večinoma brez izobrazbe (Počkar, M., in Kranjc Tavčar, M., 2011), je to skrb vzbujajoč podatek, saj nam pove, da je večina zapornikov neizobraženih, a se tudi ne šolajo. Sociologinja Lucija Božikov, pravi, da je vključevanje v šolanje in izobraževanje zapornikov pomemben del ponovne vključitve. Ljudje, ki se vrnejo iz zapora, že tako težko najdejo službo zaradi etiketiranja, še težje pa brez izobrazbe konkurirajo na trgu zaposlovanja. Glede na to, da je večina kaznjencev v zaporu zaradi tatvin in brez izobrazbe (torej nimajo dostopa do materialnih virov, tudi ker nimajo izobrazbe), jim to prestajanje zaporne kazni samo škoduje, saj so etiketirani, večina pa izobrazbe v zaporu ne dobijo. (Thought.co., 2020) Zapor kot institucija in razmere v njem niso primerni, če te ne pripomorejo k ponovni vključitvi osebe v družbo. Nizka vključenost v te programe pa je lahko posledica nezanimanja zapornikov za izboljšanje (slaba resocializacija brez uspešne spremenitve vrednot) ali pa slaba dostopnost oz. prisotnost slabih programov. Obe možnosti sta nesprejemljivi, saj naj bi prestajanje zaporne kazni pripomoglo k resocializaciji in samo 16.5 % vključenost v izobraževanje namiguje ravno nasprotno. Države, kjer je uvedeno množično šolanje zapornikov, so doživele izredne rezultate pri rehabilitaciji zapornikov, česar v Sloveniji še ni mogoče videti. (Northwestern, bd)

Pomembno je tudi, da raziščemo mnenja zapornikov samih o razmerah v zaporih. Čeprav ta mnenja niso nujno objektivna, nam vseeno dajejo neki pogled na počutje zapornikov. Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij v 85. členu daje zapornikom moč, da se pritožijo zoper katero koli kršenje pravic ali nepravilnosti. V letu 2020 je bilo teh pritožb

natanko 101, ker je v Sloveniji približno 1300 zapornikov, to pomeni, da je samo v letu 2020 1/10 zapornikov vložila pritožbo zoper njihove razmere. Iz tega lahko sklepamo, da se v nekaj letih pritoži večina zapornikov, kar pomeni, da razmere še zdaleč niso primerne. (UIKS 2021)

Čeprav vse pritožbe morda niso upravičene, lahko na njihovi podlagi dobimo predstavo, v kakšnih razmerah se znajdejo zaporniki: neustrezna hrana, neustrezna zdravstvena oskrba, neprimerno in ravnanje pravosodnih policistov in strokovnih delavcev zavoda, neustrezno plačilo za delo ter neustrezno obravnavanje dogodkov so med pogostejšimi razlogi za pritožbe. (UIKS 2021) Če so te pritožbe vsaj deloma utemeljene, lahko hitro ugotovimo, da so razmere v slovenskih zaporih na fizični ravni neprimerne in potrebne temeljitega izboljšanja. Vendar bi bilo treba imeti neodvisno raziskavo, ki bi potrdila te domneve.

Po uradnih informacijah Uprave za izvrševanja kazenskih sankcij so bile v zavodih za prestajanje kazni zapora v letu 2020 vseskozi zagotovljene stabilne varnostne razmere. V celotnem obdobju niso beležili izstopajočih dogodkov. Veliko naj bi bilo dodatnih dejavnosti povezanih z varovanjem več kriminalnih združb, tako v času izvajanja pripora kot izvrševanja kazni zapora. V letu 2020 niso beležili nobenega pobega iz zaprtih tipov zaporov, prav tako ne pobega med spremstvom. (UIKS 2021) Vendar pa uradne informacije Uprave za izvrševanja kazenskih sankcij niso nujno popolnoma zanesljive, saj zavodi za izvrševanja kazenskih sankcij včasih tudi zamolčijo resne kršitve, storjene s strani paznikov, te kršitve pa je težko oceniti tudi s samonaznaitvenimi študijami in viktimološkimi študijami.

V letu 2020 je v slovenskih zaporih umrlo šest oseb. Naravne smrti so umrli štirje zaporniki v zavodu Dob in en pripornik iz zavoda Ljubljana. V zavodu Maribor so beležili celo samomor pripornika. Število samomorov v slovenskih zaporih je pravzaprav zelo nizko (3 samomori v zadnjih 5 letih) (UIKS 2021), pa vseeno je to število problematično, saj gre ponavadi za ljudi z mentalnimi težavami. Tak primer je Sam Tadina, ki je ustrelil policista kasneje v zaporu pa z jeditnim nožem trikrat zabodel paznika po tem pa si vzel življenje. (Dnevnik 2021) V zaporih naj bi sicer bilo za

mentalno zdravje zapornikov dobro poskrbljeno, saj vsak dobi osebno evaluacijo ob vstopu v zapor. (Božikov, L., 2022)

Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij tudi javno prizna, da je prenaseljenost zaporov problematična in, da jo stalno poskušajo popraviti s preseljevanjem zapornikov iz bolj poseljenih zaporov v manj naseljene. (UIKS 2021) Vendar pa je to dolgotrajen pojav, s katerim se UIKS ukvarja že vrsto let. V bojevanju tega problema je tudi precej neuspešen, saj so zapori prenatrpani, kar povzroča že omenjeno problematiko.

Posledice razmer v slovenskih zaporih

Težko je oceniti posledice razmer v slovenskih zaporih, saj UIKS praviloma ne pregleduje življenj nekdanjih kaznjencev, kar pomeni, da ni dejanskih raziskav o tem, kako je prestopanje zaporne kazni spremenilo življenje kaznjencem. (Božikov, L., 2022) Najboljši metodi, s katerima lahko ugotovimo, kako je zapor vplival na ponovno vključitev zapornikov, je število povratnikov in pa primerjanje z državami, kjer so iz zaprtega tipa zaporov zamenjali sistem na več odprtih tipov zaporov.

Povratništvo je kot že omenjeno, velik problem v vseh zaporih, tudi v slovenskih. Vrne se velik del oseb, ki so zapor zapustile, kar nam pove, da zapor in razmere v zaporu tistim osebam definitivno niso pomagali.

Bolj jasne pa so posledice razmer v slovenskih zaporih, ko primerjamo države,

kjer je večina zapornikov v zaporih odprtega tipa. Tudi v teh državah so bili zapori nekdanj zaprtega tipa, vendar se ponekod to v 20. stoletju spremeni. Najboljši primer tega so skandinavske države, predvsem Danska in Norveška. Z uveljavitvijo odprtih tipov zaporov v teh državah pride do mnogih sprememb. Takoj opazno je boljše počutje zapornikov, manj opazni pa so psihološki učinki, ki jih imajo na ljudi odprti tipi zaporov. Ko se ljudje počutijo bolj svobodno in imajo več svobode, obdržijo več samospoštovanja in imajo posledično večjo željo po izboljšanju, kar je verjetno najpomembnejši dejavnik pri rehabilitaciji. V teh državah se z uveljavitvijo takih tipov zaporov povratništvo, nezadovoljstvo zapornikov in posledično tudi stopnja kriminala zmanjšajo. Za te tipe zaporov je značilno tudi majhno število ubežnikov, kar dodatno prikazuje, da so zaporniki dejansko relativno zadovoljni. (The Washington Post., 2017) Vse to pa nam pove, da so razmere v slovenskih zaporih dejansko neustrezne, saj je velika večina zapornikov v zaporih izrazito zaprtega tipa, ki pa so na primeru drugih držav in pa tudi na primeru zaporov odprtega tipa v Sloveniji neustrezni, saj so njihovi rezultati ne samo neuspešni, celo škodljivi.

V slovenskem zaporniškem sistemu so po mojem mnenju potrebne ogromne sistemske spremembe. Razmere v slovenskih zaporih so namreč kritične, še bolj pa posledice, s katerimi se zaporniki srečujejo, in če želimo kot družba napredovati na tem področju, so te spremembe neizogibne.

Viri in literatura

BBC. 2019. How prison changes people. Dostopno prek: <https://www.bbc.com/future/article/20180430-the-unexpected-ways-prison-time-changes-people> (datum 11. 3. 2022).

Delo. 2012. Za rešetkami 1: V zadnjih letih so se razmere v zaporih izboljšale. Dostopno

prek: <https://old.delo.si/novice/kronika/za-resetkami-1-v-zadnjih-letih-so-se-razmere-v-zaporih-izboljsale.html> (datum 8. 4. 2022).

Dnevnik. 2020. Tadin ogrožal paznika? Dostopno prek:

<https://www.dnevnik.si/1042934423/kronika/tadin-ogrozal-paznika> (datum 11. 4. 2022).

Govorise. Bd. 10 zapornic na Igu o njihovih izkušnjah. Dostopno prek: <https://govorise.metropolitan.si/zanimivosti/10-zapornic-na-igu-o-njihovih-izkusnjah/> (datum 12. 4. 2022).

Mark, C. 1992. The Penitentiary in Crisis: From Accommodation to Riot in New Mexico.

New York: State University of New York Press (datum 11. 4. 2022).

Northwestern. Bd. Benefits of Prison Education. Dostopno prek:
<https://sites.northwestern.edu/npep/benefits-of-prison-education/> (datum 10. 3. 2022).

Počkar, M in Kranjc Tavčar, M., 2011. Sociologija. Ljubljana: DZS. (datum 2. 4. 2022).

RTV. 2008. Razmere v slovenskih zaporih. Dostopno prek: <https://365.rtvlo.si/arhiv/studio-ob-17h/23199688> (datum 1. 4. 2022).

Society of Clinical Psychology. 2019. Violent offender treatment effectiveness what we know and-where to from here. Dostopno prek: <https://div12.org/violent-offender-treatment-effectiveness-what-we-know-and-where-to-from-here/> (datum 10. 4. 2022).

The Atlantic. 2013. Why Scandinavian Prisons Are Superior. Dostopno prek:
<https://www.theatlantic.com/international/archive/2013/09/why-scandinavian-prisons-are-superior/279949/> (datum 11. 3. 2022).

The Washington Post. 2016. Denmark doesn't treat its prisoners like prisoners — and it's good for everyone. Dostopno prek:
<https://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2016/02/02/denmark-doesnt-treat-its-prisoners-like-prisoners-and-its-good-for-everyone/> (datum 8. 4. 2022).

Thoughtco. 2020. An Overview of Labeling Theory. Dostopno prek:
<https://www.thoughtco.com/labeling-theory-3026627> (datum 4. 4. 2022).

UIKS. 2021. Letno poročilo 2020. Dostopno prek: <https://www.gov.si/assets/organi-v-sestavu/URSIKS/Dokumenti/Letna-porocila-/Letno-porocilo-2020.pdf> (datum 9. 4. 2022).

Verywellmind. 2021. The Stanford Prison Experiment. Dostopno prek:
<https://www.verywellmind.com/the-stanford-prison-experiment-2794995> (datum 9. 4. 2022).

24ur. 2021. Slovenija med državami z najbolj prenatrpanimi zapor. Dostopno prek:
<https://www.24ur.com/novice/slovenija/slovenija-med-drzavami-z-najbolj-prenatrpanimi-zapori.html> (datum 10. 4. 2022).

Ključni vir, iz katerega sem črpal informacije, je bil intervju s socialno pedagoginjo Lucijo Božikov, 2022, ki je dostopen prek: <https://www.ilovepdf.com/download/v5cym2j5x7wh2x6gxq942k346y5hsk3pz61sm2jy13dztvsll2skyx9vfy20s7c58b4xhfy5Ag2wj7qfyA5j3tcy6drpylls1bvdvzdlssdqsd39yzA41sx3g6s17gn5yh5lmpgzmmncA84r6g7hmnv2577vjqq41sg324256hps31mqk7q/53w> (datum 17. 2. 2022).

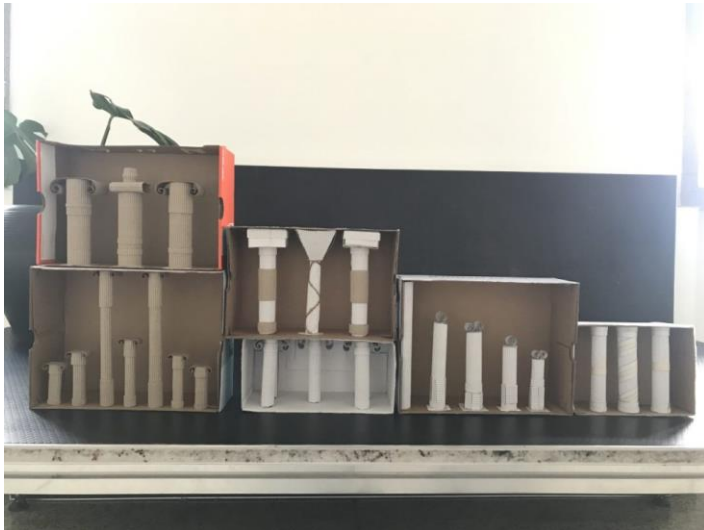

***Stopetdeseta obletnica rojstva
Jožeta Plečnika***

Stebrišče Plečnikove arhitekture – likovni projekt razredov prvega letnika

Plečnikovi stebri so nastali kot del likovnih projektov, ki jih izvajamo v sklopu pouka likovne umetnosti v počastitev 150. obletnice Plečnikovega rojstva. So likovni odmevi dijakov na razgovore o značilnostih in estetiki Plečnikove arhitekture. Dijaki so si na podlagi

ogledanega vizualnega gradiva izbrali motiv, ki jih je najbolj pritegnil, ga preoblikovali po domišljiji in uporabili pri izdelavi stebrov. Stebri tako ustvarjalno združujejo tipične elemente Plečnikove arhitekture z njihovim novim videnjem in inovativnim preoblikovanjem.

20. 6. 2022 – mednarodni dan beguncev

Begunec je človek, ki si je prisiljen poiskati zatočišče zaradi dejanja, ki ga je storil, ali zaradi političnih prepričanj. A resnici na ljubo smo si tudi mi morali poiskati zatočišče, čeprav nismo storili nobenega dejanja in se večini o radikalnih pogledih niti sanjalo ni. Ko smo se pojavili mi, se je spremenil pomen besede 'begunec'. Odtlej so 'begunci' tisti, ki so imeli to nesrečo, da so prišli v tujo državo brez sredstev za življenje, in morajo zato prejemati pomoč organizacij za pomoč beguncem.
(Hannah Arendt (1906–1975), *Mi, begunci*, 1943.)

Begunci, ki bežijo pred vojnimi grozodejstvi, despotizmom ali barbarstvom, na kakršno so obsojeni zaradi življenja v lakoti in brez perspektiv, že od začetka moderne trkajo na naša vrata. Z zorne točke tistih, ki stojijo na drugi strani, so bili prišleki vedno – tako kot so tudi zdaj – tujci. V ljudeh vzbujajo nemir zaradi svoje 'tujosti', ki je vzrok njihove grozljive nepredvidljivosti; popolnoma drugačni so od ljudi, s katerimi se srečujemo vsak dan in o katerih vemo, kaj lahko od njih pričakujemo. Znano je namreč, da lahko velik pritok beguncev uniči to, kar smo cenili, poruši naš miren način življenja.
(Zygmunt Bauman (1925–2017), *Tujec pred našimi vrati*, 2016.)

Težka usoda ljudi, ki sodijo v podkasto, se zdi brezupna – nespremenljiva, nepreklicna in neobrnljiva: kadar se koga dotakne, ni poti nazaj, iz Hada se ni več mogoče vrniti /.../. Zato podkasto dojemamo kot odbijajočo in zastrašujočo – je namreč, kot je opazil Bertold Brecht, ein Bote des Unglücks (glasnica nesreče): podkasta razkriva in drastično opozarja na grozljivo možnost, ki se je raje ne bi zavedali. To, kar se je zgodilo njim, lahko – če se ne bomo dovolj močno držali na površini – doleti vsakogar od nas.
(Zygmunt Bauman (1925–2017), *Kolateralna škoda: družbene neenakosti v dobi globalizacije*, 2011.)

Da sožitje avtohtonih prebivalcev in prišlekov ne bi pripeljalo do erozije kulturne dediščine, mora temeljiti na spoštovanju temeljnih principov evropske 'družbene pogodbe'. Najpomembneje je, da to nenapisano pogodbo spoštujeta obe strani! /.../ Politiki si glasove na volitvah nabirajo tako, da imigrante obtožujejo resnične ali namišljene nepripravljenosti na 'integracijo' po standardih avtohtonega prebivalstva, hkrati pa počnejo vse, kar je v njihovi moči /.../, da bi bili ti standardi za prišleke nedosegljivi. Tako sami diskreditirajo ali kršijo iste standarde, za katere pravijo, da jih skušajo ubraniti pred invazijo tujcev.
(Zygmunt Bauman (1925–2017): *O izobraževanju*, 2012.)

Adi Hadžiahmetović

Odnos Slovencev do prosilcev za mednarodno zaščito in oseb z mednarodno zaščito*

Opaziti je, da slovensko prebivalstvo oziroma tudi tujci, ki v Sloveniji prebivajo dlje časa, ne razumejo in ne vključujejo prosilcev za mednarodno zaščito. Razlog je lahko relativna izolacija teh oseb s strani države. Nastanjene so v azilnem domu v Ljubljani na Viču ter njegovih izpostavah v Ljubljani, v Logatcu in Debelem rtiču. Mladoletni prosilci so delno nastanjeni v Dijaškem domu v Postojni, delno v Ljubljani na Viču. Večinoma so nastanjeni na obrobju mest in s tem umaknjeni oz. fizično ločeni od področja, kjer živi dominantna populacija. Država jim pri integraciji ne pomaga dovolj. Trenutno se ne izvaja tečaj slovenskega jezika, postopki pridobitve zaščite trajajo dolgo – v povprečju več kot eno leto. Otroci nimajo možnosti obiskovanja vrtcev. Vse te okoliščine jim ne onemogočajo uspešne integracije v novo okolje. Prosilci lahko dobijo Urbano samo za potrebe obiska zdravnika. Po spremembi zakona o mednarodni zaščiti novembra 2021 so jim omejili gibanje na območje občine, kjer so nastanjeni. S tem so jih dodatno prikrajšali za stike s Slovenci. S pomočjo nevladnih organizacij se jim na tem področju veliko pomaga. Zanje se organizirajo tečaji slovenskega jezika, ki ga izvajajo prostovoljci, organizirajo se delavnice spoznavanja slovenske kulture in navad. Prosilci, ki dobijo zaščito, imajo zagotovljen 400-urni tečaj slovenskega jezika. Vključuje se jih v integracijski program, v okvirju katerega se jim ponudi pomoč pri odpiranju bančnega računa, pridobitvi zdravnika, zobozdravnika, iskanju stanovanja, vključitvi otrok v vrtec, iskanju službe. Skozi te programe se med sabo spoznavajo s slovenskimi in drugimi evropskimi državljani, saj ta proces učenja ni nikoli enosmeren. Skozenj se gradijo prijateljske vezi. Delodajalci, ki sprejmejo prosilce v službo, so večinoma zelo zadovoljni z njimi. Dogaja se, da prosilci in osebe s statusom začnejo govoriti ne samo slovensko, ampak tudi bosansko, saj je pri določenih poklicih večina bosanskih delavcev, tako je, kot je recimo v gradbeništvu. Opaziti je, da je na začetku pri dominantnem prebivalstvu začutili nezaupanje do teh oseb in strah pred njimi. S časom se ta odnos in občutki spremenijo.

Druženje je vedno priložnost, da se drug od drugega naučimo česa novega in s tem obogatimo svoje življenje. Prosilce in osebe, ki so zaščito pridobile, veseli, če sogovornik pozna vsaj nekaj besed njihovega jezika. Prosilci za mednarodno zaščito so po prihodu v državo zelo zmedeni. Prišli so večinoma sami v tujo državo in ne poznajo navad, jezika in načina življenja večinskega prebivalstva. Za njimi je večinoma grozovita pot, po kateri so prišli in si rešili življenje. Veliko jih poti ne preživi. V državi, v katero so prišli, ni veliko oseb iz njihove domovine in se zato počutijo še bolj ranljivi. Po drugi strani so veseli vsake pomoči in možnosti sobivanja z dominantno populacijo. Šport je vedno bil in bo ostal najlažji način povezovanja še posebej nogomet. Zato nevladne organizacije vsako leto organizirajo nogometne turnirje. Letos bo v Mariboru. Zmagovalci pa so vsi. V tujini, na Portugalskem recimo, vsako leto organizirajo festival juh. Poleg športa je hrana zelo povezovalni element med različnimi kulturami. Pogosto se zgodi, da v odnosih interakcije obeh populacij pride do zelo tesnih stikov, ki trajajo leta in leta. Prostovoljstvo preraste v mentorstvo. Dodatni zelo uspešni način vključitve je zaposlitev. Stvar, ki bi ogromno pripomogla k lažjemu in bolj uspešnemu sobivanju ter interakciji, bi bila namestitev prosilcev zunaj azilnih domov in njihovih izpostav. Namestitev prosilcev v različne dele Slovenije, in sicer ne skupinsko, bi ogromno pomenila enim in drugim. Prosilcem in osebam s pridobljeno zaščito bi to bila možnost neposrednega spoznavanja nove države, njenega jezika, navad. Prebivalstvu teh območij bi omogočilo neposredno spoznavanje populacije, o kateri pišem. Otroci med sabo najhitreje navežejo stike drug z drugim, saj so neobremenjeni s predsodki. To se pogosto opaža, saj so otroci v nekaterih primerih prevajalci staršem. V šoli se naučijo jezika in so prisiljeni prevzemati naloge odraslih oseb. Bivanje zunaj geta je ključnega pomena. Treba je poudariti, da se migranti gibljejo med dvema kulturama – kulturo porekla in kulturo novega okolja. Medtem ko na eni strani migracije lahko ljudi spodbujajo, ker jim dajejo nove priložnosti in boljše življenje, pa lahko

* Prispevek je preoblikovano poglavje iz seminarske naloge Azilanti – skupnost neznancev, izdelane v okviru pouka sociologije v 4. letniku gimnazije.

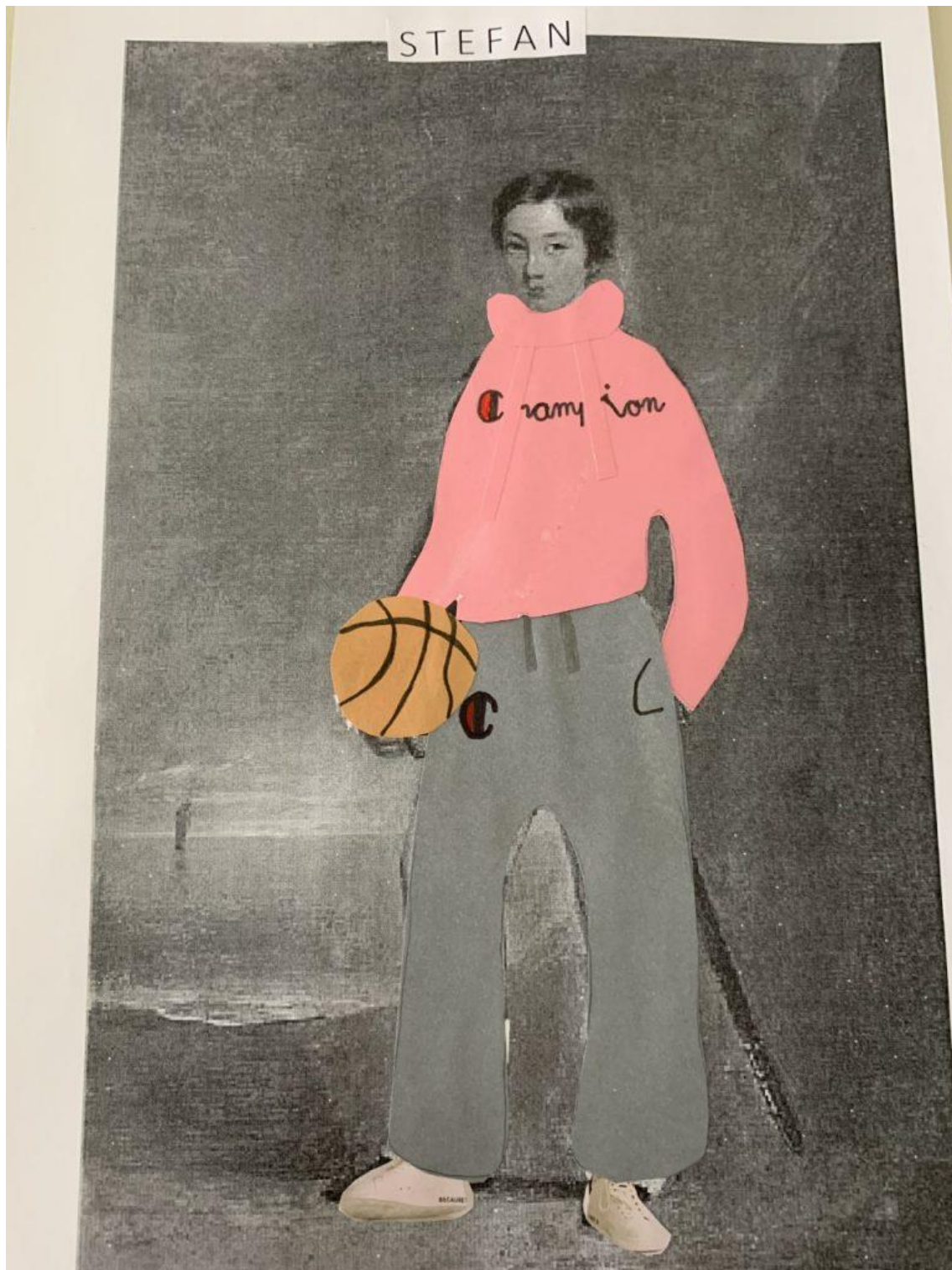
migracije tudi okrepijo diskriminacijske stereotipe, ljudi izpostavljajo novim ranljivostim in krepijo njihovo izolacijo. Ena od neizogibnih posledic migracijskih gibanj je **vse večja etnična, rasna in verska raznolikost sodobnih družb**. (Socialna zbornica Slovenije, 2018, Celostni pristopi za uspešno integracijo) Kljub velikemu številu imigrantov v Sloveniji in prav tako velikemu številu prosilcev za mednarodno zaščito jih v Sloveniji ostane le peščica, saj 97 % prosilcev zapusti Slovenijo v manj kot enem tednu. Na podlagi pridobljenih informacij je razlog za njihov odhod majno število rojakov, nepovezanost med njimi, družinski člani v drugih Evropskih državah, kjer imajo zelo dobro zgrajeno socialno mrežo in s tem tudi podporo. Glede na to, da tu nimajo sorodnikov, se jim je težje naučiti slovenski jezik. Opaziti je tudi majhno število kulturnih mediatorjev – ljudi, ki poznajo tako njihovo in slovensko kulturo. Nekateri med prosilci ne izpolnjujejo pogojev za pridobitev mednarodne zaščite, saj prihajajo zaradi izključno ekonomskih razlogov. Nekateri, ki pa izpolnjujejo razloge, zaradi slabe izobraženosti, tega ne znajo povedati oz. opisati; predvidevajo, da jim najbolj očitnih razlogov ni treba predstaviti, misleč, da je to vsem znano. V Sloveniji je velik primanjkljaj

izobraženih prevajalcev, ki so zelo pomemben dejavnik pri postopku pridobitve zaščite. Dolga leta denimo sploh ni bilo prevajalcev za kurdski jezik (deli Irana, Iraka in Sirije), jezik paštu (Afganistan, deli Pakistana) in jezik lingala (DR Kongo).

Ob branju literature o begunski problematiki, pogovorov z zaposlenimi v Slovenski filantropiji, Visokem komisariatu združenih narodov za begunce ter PIC-u, pa tudi na podlagi anket in intervjujev, ki sem jih opravil s prosilci za azil in s Slovenci, ugotavljam, da brez integracije ni možnosti skupnega življenja in uspešnega sobivanja. Idealna družba je raznolika družba, saj s sobivanjem in sodelovanjem bogatimo kulturo in življenje vseh ljudi. To pa lahko dosežemo le, če drug drugega spoštujemo in odmislimo napačno socializacijo, ki nas je pripeljala v situacijo, v kateri želimo tujce asimilirati. Čas je, da spremenimo svoje vrednote in z odprtimi rokami sprejmemo sočloveka v našo družbo. Integracija je edina pravilna pot k sobivanju. Kot pravi romanopiska Dina Nayeri:

"It is the obligation of every person born in a safer room to open the door when someone in danger knocks."

Praktična etika

1. Življenje in smrt

Vsak od nas se vsaj enkrat v življenju vpraša o svojem smislu, svojem začetku in svojem koncu. Obstajajo mnoge teorije o tem, kdaj je nekdo živ in kdaj mrtev, kakšen je smisel življenja in kaj se zgodi z nami in našo dušo, ko umremo. Vsak ima v življenju nekakšen cilj, nekakšen smisel, ki ga spodbuja k nadaljnjemu življenju. Čeprav se vsi zavedamo minljivosti življenja, ga vseeno živimo in poskušamo doseči svoje cilje.

Obstaja mnogo teorij o tem, kdaj smo sploh živi. Tako kot vsak drug pojem moramo definirati tudi življenje. Vedeti moramo, kdaj imamo nekoga za živega in kdaj je njegovega življenja konec.

Zanima nas, kdaj je človeško življenje res življenje in kdaj to mine. Eden od najbolj preprostih odgovorov na to vprašanje bi seveda bil, da se življenje konča s smrtjo. Vendar pa smo v moderni dobi nekoliko spremenili definicijo smrti. Za smrt naj bi namreč šlo, ko odpovedo vitalni organi v telesu in telo ne deluje več. Sprva je to pomenilo, da nismo dihali, pozneje pa, da nam srce ne bije več. Dandanes se mnogi zdravniki srečujejo še s tretjo obliko odpovedi vitalnega organa, in sicer odpovedjo možganov. Ob možganski smrti ne gre za odpoved celotnega telesa. To namreč lahko še normalno deluje s pomočjo naprav, človek pa se vseeno nikoli več ne bo zbudil. Zdravniki tudi tako smrt obravnavajo kot navadno smrt, saj gre za prenehanje delovanja telesa samega, vendar pa družba tega stanja vseeno ne dojema kot smrt. Tu je torej odvisno od okolja, ali človeka razglasimo za mrtvega ali ne. Drugo nerazjasnjeno področje razprave o življenju in smrti se nanaša na zarodke. Zarodek sprva nima svojih vitalnih organov, vendar jih počasi razvija. Ali potem uničenje zarodka res pomeni smrt, če pa ta po definiciji pravzaprav še ni bil živ?

Življenje je torej težje definirati, kot bi si mislili na prvi pogled. Poznati moramo veliko zakonov in imeti veliko medicinskega pa tudi filozofskega znanja, da pridemo do končne rešitve, ki bo tudi najbolj resnična. Definiramo

ga lahko kot nekaj biološkega ali filozofskega. Če je definirano kot nekaj biološkega, potem se konča z odpovedjo naravnih procesov v telesu. Če pa ga definiramo bolj filozofsko, se deli še na dve veji. Če življenje štejemo za neki pojem, neko splošno celoto, potem se nikoli zares ne neha, se le spreminja. Če pa ga definiramo kot eksistenco vsakega posameznega živega bitja, se to življenje preneha z izhajanjem duha iz tega telesa, nekam drugam.

2. Smisel življenja

Ljudje se na neki točki v življenju začnemo spraševati o smislu življenja. Zakaj smo pravzaprav tu in kaj je naš cilj. Tudi vsak filozof bi na to vprašanje našel več različnih odgovorov in verjetno se niti dva človeka ne bi popolnoma strinjala o smislu življenja. Čeprav se dobro zavedamo, da vsakega od nas nekje čaka smrt, je vseeno ne prehitevamo in tavamo po življenju le iščoč njegov smisel, njegovo bistvo.

Bistvo predstavlja odnos do sebe in drugih ljudi. Lahko bi rekli, da naša identiteta predstavlja del našega bistva. Da najdemo svoje bistvo, moramo torej vedeti, kakšna je pravzaprav naša identiteta, in se tudi ravnati čim bolj v skladu z njo. Svoji identiteti se ne smemo upirati in je zanikati, saj lahko le s pomočjo identitete odkrijemo tudi svoje bistvo, svoj smisel življenja in bivanja v njem. Marsikomu se zgodi, da svoje identitete ne odkrije dovolj hitro ali pa jo spotoma izgubi. V današnjem svetu tudi marsikdo podleže pritisku drugih in svojo identiteto namenoma zakriva, z njo pa tudi sam počasi izgublja smisel in bistvo življenja. V takem primeru postane življenje brezciljno, količina notranje motivacije za nadaljnje življenje pa samo upada. Tako življenje izgubi notranjo os, notranje »gibalo«, ki bi ga še sililo naprej in mu omogočilo delovanje z usodo. Tako življenje ne more biti srečno, saj pred očmi izgubi cilj in postane le še brezglavo in nesmiselno tavanje.

* Prispevek je preoblikovano poglavje iz seminarske naloge, izdelane v okviru pouka filozofije v 4. letniku gimnazije.

Že Aristotel je trdil, da je cilj vsakega življenja ravno sreča in da mora vsak delovati tako, da bo to srečo dosegel. Menil je, da čeprav ima lahko vsak od nas drugačen cilj in nas pri življenju ohranjajo druge stvari, vsi stremimo k sreči, ki je končni cilj vsega. In ker je sreča nekakšen skupni cilj vseh nas živih bitji, moramo delovati tako, da bomo ta cilj tudi čim prej dosegli. Aristotel je trdil, da je pravilno ravnanje na poti do sreče tisto ravnanje, ki deluje v skladu z vrlino. Neke lastnosti ne bi smeli imeti niti preveč niti premalo, ampak ravno prav. Tako bi pomagali sebi kot tudi drugim, če pa bi tako ravnali celo življenje, bi lahko bili tudi srečni.

Kljub temu menim, da se smisel in cilj življenja razlikujeta od posameznika do posameznika. Vsak mora sam določiti, kakšno življenje bi bilo zanj najbolj srečno in delovati tako, da bi tako tudi postalo. Seveda pa pri tem ne sme ovirati ali izničevati srečnosti življenj drugih.

3. Umor, uboj in samomor

Umor, uboj in samomor so trije pojmi s podobnim pomenom. Vsi trije sicer pomenijo smrt, prekinitev življenja, pogosto prezgodnjo, a vsak od njih predstavlja drugačen način, kako je do smrti prišlo. Vsak od njih v nas pogosto vzbuja strah in žalost, saj nihče ne ve, kam gremo, ko umremo. Vemo le, da pogrešamo tiste, ki so umrli pred nami. Že Epikur je rekel, da je strah pred smrtjo le ovira na poti do sreče in še to čisto nepotrebna. Tam, kjer je smrt, namreč nas ni, ko pa nas smrt doleti, smo pravzaprav že mrtvi in bolečine ne čutimo. Sama pa mislim, da vzrok strahu pred smrtjo ni to, da bi se ljudje bali smrti same, saj bi bilo to nesmiselno. Tisto, česar se bojimo, je pravzaprav, kaj se po smrti zgodi z ljudmi, ki jih pustimo za seboj. Smrt namreč ne prizadene mrtvega. Prizadene tistega, ki je za mrtvim ostal še živ.

Seveda pa je pri naravni smrti vseeno nekoliko drugače kot pri umoru, uboju ali samomoru. Večino časa naravno smrt pričakujemo že prej, zato nas pogosto ne preseneti toliko kot kateri od omenjenih treh načinov. Marsikdo se z naravno smrtjo sprijazni veliko lažje in je nanjo tudi bolj pripravljen. Umor, uboj in samomor so vsa tri dejanja ljudi, take ljudi, ki bi katero od treh dejanj storili, pa težko prepoznamo v množici, zato so ti načini smrti bolj strašni in nepredvidljivi. Tako umor kot samomor sta namerni dejanji. Samomor pomeni, da si je oseba, ki je umrla, sama vzela življenje, pri

umoru pa življenje vzame neka druga oseba. Tretji način odvzema življenja je uboj, ki je večinoma povzročen ob udarcu neke močne sile in je pogosto nenameren. Do vsakega od teh dejanj pogosto pride prezgodaj v življenju žrtve, zato nas toliko bolj pretresejo in prestrašijo. Človeška narava stremi k čim daljšemu preživetju, zato nam smrt drugih povzroča skrb.

Čeprav ta dejanja spadajo med malo razjasnjene teme in je zato glede njih še mnogo vprašanj, vemo, da ima vsako takšno dejanje svoj razlog. Včasih se znajdemo v kakšni stiski, za katero se nam zdi, da je edini izhod iz nje smrt. Pa naj je to naša smrt ali smrt koga drugega. Večja je stiska, težje je poiskati kakšno drugo rešitev, seveda pa ni rečeno, da ni ravno konec življenja včasih res najboljša možnost.

4. Splav in moralnost splava

Splav pomeni prekinitev zgodnje nosečnosti, ki se namesto z rojstvom konča s smrtjo ploda. Moralnost splava je eno najpomembnejših vprašanj, na katera nimamo pravega odgovora in smo ljudje pri mnenju deljeni. Sprašujemo se, ali je sploh moralno ubiti plod, ki bi drugače nekega dne lahko bil človek.

Moralnost splava je precej aktualna pa tudi kontroverzna tema. V današnjem svetu je vprašanje moralnosti splava vse pogostejše. Svet se modernizira, hkrati pa tudi ženska vloga v njem. Vedno manj velja, da ženske ostajajo doma z otroki, medtem ko moški delajo. Marsikatera ženska si otrok sploh ne želi. Seveda pa to, da si otrok ne želi, ne more kar prepričati tega, da se nekaj zalomi in ženska zanosi. Tu nastopi vprašanje, ali je moralno ta neželeni zarodek uničiti. Z moderno znanostjo smo pridobili sposobnost prekinitve nosečnosti, vendar pa se ljudje nikakor ne moremo poenotiti glede moralnosti splava. Še vedno se nam porajajo vprašanja kot na primer: Ali je splav moralen, kdaj je zarodek živo bitje in splav velja za umor, ima ženska pravico uničiti zarodek, če si ga ne želi? Zaradi takih vprašanj bomo verjetno vedno razdvojeni, saj je zelo težko določiti moralnost nekega dejanja, katerega okoliščin ne poznamo, zakoni etike pa ne obstajajo. Sama menim, da ženskam pravice do splava ne bi smeli kršiti, seveda pa mora vsak sam presoditi, ali je nanj in njegove posledice pripravljen.

Verjamem, da je vsako dejanje izvedeno svobodno in smo zanj odgovorni sami. Vsi ljudje si nismo enaki, torej se niti ne moremo enako odzvati, zato pa tudi zakoni moralnosti ne morejo biti vnaprej napisani. Nikoli se namreč ne bomo znašli v popolnoma enakih okoliščinah, v kakršnih se je že nekdo pred nami, zato tudi njegovo ravnanje takrat ne bo najbolj primerno za nas in naše okoliščine. Kako naj bi se torej odzvali v situaciji, za katero še nismo slišali in nismo prepričani, kaj vse bi v njej veljalo za moralno nesporno? Včasih so verjeli, da je obstoj takih zakonov čisto moralen in nesporen, vendar pa so mnogi sodobni filozofi prišli do drugačnih teorij. Eden od filozofov, ki so se odločili dokazovati, da enaka reakcija na različne okoliščine enake situacije ne more biti vedno moralna ali vsaj ne enako moralna, je bil Peter Singer. V svojem delu *O življenju in smrti. Padec tradicionalne etike* je Singer izpostavil konkretne zapovedi, ki so veljale včasih, in jih je prikrojil tako, da puščajo večjo svobodo pri odločanju o tem, kaj storiti v kontroverznih situacijah. Ena zelo znanih dilem, ki najbolje prikaže napako mišljenja, da lahko moralnost vseh dejanj določimo vnaprej, je ta: nekoč so v neko bolnišnico pripeljali otroka z okvaro srca, rešila pa bi ga lahko le transplantacija. V isti bolnici je ležal otrok, ki je imel zdravo srce in je bil s prvim dečkom kompatibilen. Drugi otrok ni bil mrtev, imel je le poškodovano možgansko skorjo. To je pomenilo, da je refleksne gibe drugi otrok vseeno lahko delal. V skladu s tradicionalnimi pravili bi v teh okoliščinah drugi otrok veljal za živega, četudi se ne bi nikoli več zbudil iz kome. Potemtakem ga ne bi smeli odklopiti od naprav, saj bi to pomenilo umor. Prvi otrok v tem primeru ne bi dobil srca in tudi njega ne bi mogli rešiti. Tako bi imeli dva mrtva otroka, po zakonih tradicionalne etike pa bi to veljalo za moralno dejanje. Če bi ravnali drugače in se poslovili od drugega otroka, zato da bi rešili prvega, bi imeli enega živega otroka več, vendar pa nas zanima, ali bi bilo to moralno? Da bi lahko določili moralnost, bi seveda morali definirati, kdaj je nekdo mrtev in kdo se lahko sploh odloči žrtvovati življenje nekoga drugega. Če bi rekli, da je odklop drugega otroka moralno dejanje, saj bi otrok v vsakem primeru veljal za mrtvega, potem bi lahko rešili prvega. Singerjev namen je bil ravno ta. Drugim odpreti oči glede tega, kako definiramo neko dejanje kot moralno ali nemoralno.

Singerjeva končna ugotovitev je bila ta, da je moralnost dejanja res odvisna od okoliščin, v katerih se znajdemo, in posledic, ki jih bo naše dejanje pustilo. Sama se s Singerjem strinjam. Tudi jaz menim, da je moralnost odvisna od okoliščin, v katerih smo, in od pomena odločitve, ki jo moramo sprejeti. Tako za nas kakor za druge, na katere bo vplivala. Moralnosti torej res ni tako lahko določiti, kot so mislili včasih, pa tudi kot nekateri mislijo še danes. Rečemo pa lahko to: vsak od nas se v življenju znajde v mnogih situacijah in se sooči z mnogimi različnimi odločitvami, ki jih mora sprejeti. S prosto izbiro odločanja je vsak človek odgovoren za svoja dejanja in njihove posledice. Z učenjem iz podobnih položajev drugih ljudi si vsak človek oblikuje zavest in se uči nekaterih možnosti reagiranja na rečeno ali storjeno, med seboj pa si moramo zaupati, da vsakdo deluje v skladu s svojim razumom. Tako mora vsak sam presoditi, katero dejanje je moralno, katero pa ne, in za svojo odločitev tudi sprejeti vse posledice. Pa naj so te slabe ali dobre.

Popolnoma razumljivo je, da se bojimo nečesa, česar ne poznamo in o čemer se ne govori dovolj. Tako se marsikdo boji ravno splava, še posebej pa umetno povzročenega, in sicer zaradi tako velikega odstotka smrti. Žal podatki, ki prikazujejo odstotek smrti mater, niso popolnoma pristni in ljudi le strašijo. Gre za to, da marsikatera država splava še vedno ne dovoljuje in jih ne izvaja legalno, če pa ga, je ta lahko zelo drag ali nedostopen. Marsikatera ženska se, zaradi cene ali strahu, da bi bilo v njeni kartoteki zapisano, da je imela splav, raje ne obrne na zdravnike in naredi splav v neprofesionalnih in nehygieničnih okoliščinah. Splav v pravih pogojih, z izučenimi zdravniki, velja za enega najvarnejših zdravstvenih posegov. Tako kot je mnenje glede splava deljeno med ljudmi, je deljeno tudi med državami. Nekatere države splav popolnoma prepovedujejo, medtem ko se druge zanj zavzemajo. Vedno več vrhovnih sodišč se v različnih državah odloča za uveljavljanje zakona o legalnosti splava.⁶ Tako se že pojavljajo zakoni, ki zapovedujejo, da mora, če je ogroženo materino ali zarodkovo zdravje ali če je do nosečnosti prišlo zaradi posilstva, splav biti nosečnici dostopen in omogočen. Druga stvar, ki se glede splava razlikuje med državami, pa je to, kdaj splav lahko sploh opravimo.

⁶ Tihelj, 2019, str. 13.

V Sloveniji je umetna prekinitev dovoljena do desetega tedna nosečnosti. Medicina načeloma določa, da mora biti splav opravljen najkasneje med 22. in 24. tednom, oz. preden zarodek doseže 500 g. Pozneje se otrokovo zapuščanje materinega telesa obravnava kot porod. Tudi pri naravnem splavu se ta lahko zgodi najpozneje do konca drugega trimesečja, to je v 24. tednu nosečnosti. Ravno na podlagi teh podatkov lahko vidimo, da si spontani in umetni splav pravzaprav nista tako različna. Kot smo omenili, oba pomenita prekinitev nosečnosti najpozneje ob koncu drugega trimesečja, potem pa nista več možna. Do spontanega splava pride v primeru, da sta ali mati ali plod poškodovana. Presenetljivo je dejstvo, da do spontanega splava pride v od 30 do 50 % nosečnosti. Umetni splav se od naravnega razlikuje le v vzroku. Pri umetnem splavu nista niti zarodek niti mati fizično poškodovana, zato bi lahko nekateri mislili, da je namerna povzročitev splava povsem sporna. Pri takem splavu gre za kirurški poseg, pri katerem zdravnik izpraska ali z vakuumskim srkanjem uniči zarodek. V zadnjih letih se je tema dvema metodama pridružil še tako imenovani medikamentni splav, ki ga sprožijo kemično, z zdravili, vendar je možen le v prvih devetih tednih nosečnosti.

Sama se z ljudmi, ki mislijo, da je umetni splav sporen, ne strinjam. Kot smo videli v prejšnjem odstavku, bistvene razlike v »življenju« zarodka ni. Tako pri naravnem kot pri umetno povzročenem splavu je starost ploda enaka in s tem tudi njegova stopnja razvoja, po določeni starosti pa je splav nemogoč in ga tudi ne izvajamo. Kot sem omenila že v poglavju »Kdaj smo živi?«, mislim, da zarodek, ki ni rojen, še nima zares življenja in mu ga zato niti ni mogoče vzeti.

VIRI IN LITERATURA

Sikirič, Jelena (2016), *Življenjska izbira*, Založba Nova akropola, Ljubljana.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (2021), *Enciklopedija filozofskih znanosti*, Založba Krtina, Ljubljana.

<https://sl.wikipedia.org/wiki/Etika> (15. 3. 2022; 18:15).

Buda, Tanja (2017), *Pravica do splava*, diplomska naloga, samozaložba, Ljubljana.

Tihelj, Tinkara (2019), *Filozofski vidiki evtanazije*, diplomska naloga, samozaložba, Ljubljana.

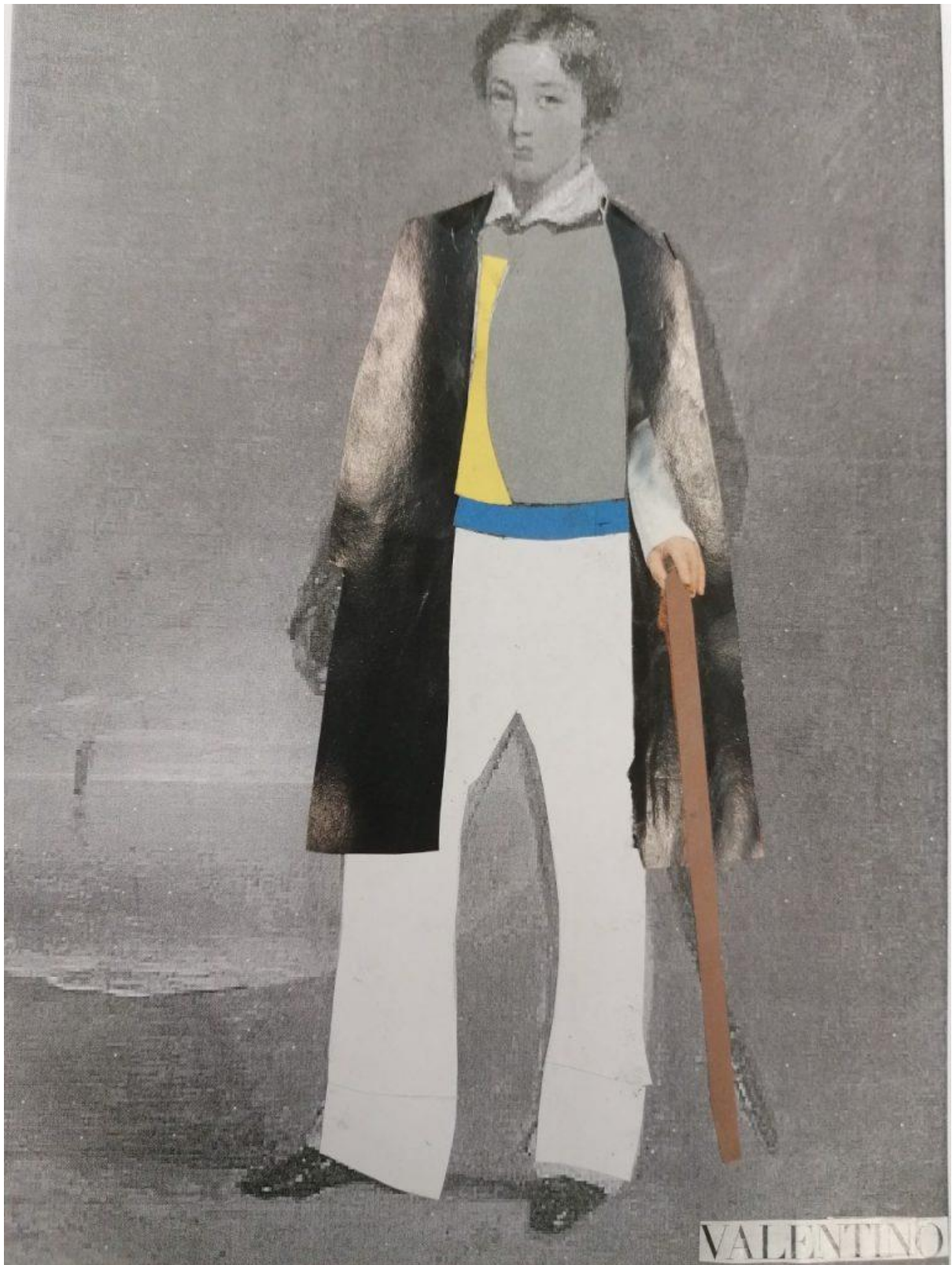
Singer, Peter (2008), *O življenju in smrti. Padec tradicionalne etike*, cit. iz: Delovno gradivo za priprave na maturo iz filozofije na Gimnaziji Jožeta Plečnika v šolskem letu 2021/2022, 1. del.

<https://sl.wikipedia.org/wiki/Splav> (11. 04. 2022; 17:00).

<https://www.bolnisnica-po.si/storitve/ginekologija/umetna-prekinitev-nosecnosti/> (11. 04. 2022; 18:30).

Glavni dejavnik pri tem, ali bo do umetnega splava prišlo ali ne, mora brez dvoma biti ženska. Gre za njeno telo in le ona ve, kakšne sposobnosti ima za otroka skrbeti tako finančno kot psihično. Pogosto se ljudje ne zavedamo resničnega pomena svojega psihičnega zdravja, še več, zaničujemo ga. To pa seveda vodi v zanemarjanje in nespoštovanje psihičnega zdravja drugih, ne le nas samih. Upoštevati moramo, da nekateri ljudje na otroka niso pripravljeni in si ga morda celo ne želijo. Če si ženska otroka ne more privoščiti finančno, bi z njegovim obstojem le uničila dve življenji. Sprva svoje, ker si ga ne bi mogla zares privoščiti, potem pa še otrokovo. Slednjega celo na dva načina, in sicer, ker si ga ne bi mogla privoščiti, otrok pa bi lahko še čutil, da je v resnici nezaželen in v breme. Četudi bi ženska po porodu otroku izkazovala vso ljubezen, in bi ta bila tudi pristna, bi lahko nekega dne otrok izvedel, da sprva ni bil zaželen, finančne težave pa so nastopile ob njegovem rojstvu. To bi pustilo nepovratne psihične težave tako mami kot otroku, če bi bil prisoten še oče, pa še njemu. Ne zdi se mi prav, da napadamo ljudi, za katere menimo, da delajo napake, samo zato, ker se mi z njihovimi dejanji ne strinjamo. Čisto vsak človek se trudi narediti tako, da bi bilo zanj najbolje. Vsak ima svoje mnenje, pozna svoje okoliščine in je popolnoma sposoben sprejeti svojo odločitev na podlagi informacij, ki jih ima.

Življenje osebe, ki že obstaja, je pomembnejše od življenja, ki se sploh še ni začelo in ni sposobno biti samosvoje. Ravno zato mislim, da je nemoralno dejanje obsojanje žensk, ki so želele umetni splav.

Kaj je filozofija?

Alen Mohar

Filozofija kot ljubezen do najvišjega

Filozofija je ljubezen do modrosti, filozof pa je tisti, ki ljubi in išče modrost ter teži k njej. Res težko je ljubiti najvišjo modrost, σοφία. Težko je misliti kritično in hoditi po poti pravičnosti, večnosti in biti. Filozofija pa tako kot bit nima konca in ne začetka, je nesmrtna. Je večni dialog med modreci, ki iščejo *lógos*, um.

Že iz pogovora med Modro Diotimo in Sokratom v Platonovem *Simpoziju* izvemo, da filozofijo poganja erotični princip – hrepenenje po lepoti in dobroti. Erosu, sinu boga Porosa in Penije (Revščine), vse priteka in vse sproti odteka, zato ni ne lep ne grd, ne ubog in ne bogat. Eros je torej tisti, ki je med imetjem in neimetjem, pa tudi med imanentim in transcendentnim, med umrljivim in nesmrtnim, je torej tisti, ki ljubi modrost, a modrosti kljub temu ne poseduje. Je torej filozof, filozofija pa je ljubezen do modrosti in ne modrost sama. Filozof pa Parmenidu niti ni navaden smrtnik, ki stopa po poti nesmrtnih voziteljic, ki verjamejo, da biti ni in da je le nebit.

Pravzaprav sta vodilo, gonilo celotne filozofije dvom in čudenje, ki sta trajna vzgiba k filozofiranju. Filozofi so kot otroci, ki se čudijo. Pri večini ljudi čarobnost čudenja postopno zbledi, filozofi pa so tisti, ki čudenje negujejo vse življenje in tako ne živijo v Platonovi jami materialnega sveta, ampak se z dušo povzpnejo v miselni svet in uzrejo idejo dobrega. Aristotel pa je v svoji *Metafiziki* dejal,

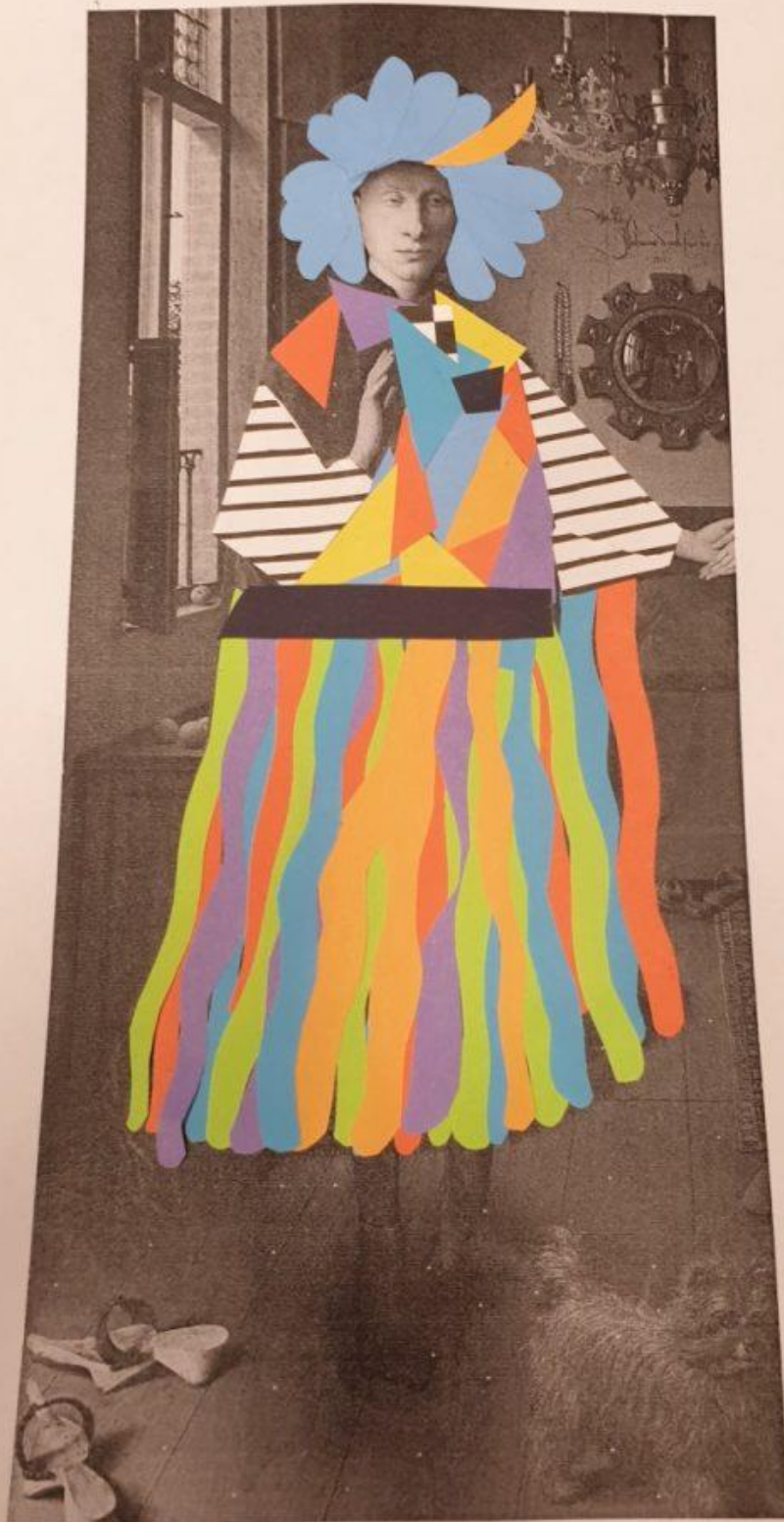
da se čudimo temu, da bivajoče je; čemur se ne moremo prenehati čuditi, ostaja večna uganka biti.

Horaciji je dejal, da ni nihče dolžan prisegati na učiteljevo besedo. Dvom je vodilo, ki filozofe pripelje do pravega mišljenja, ki mora biti kritično, saj nam le tako mišljenje – kot je nekoč zapisal novoveški filozof Arthur Schopenhauer – osvetljuje pot, po kateri hodimo, in nam pomaga pri orientaciji v svetu, polnem zavajajočih informacij, ki nam po sodobni filozofinji Marthi Nussbaum ne koristijo, če jih ne znamo uporabiti. Filozofija je pravo nasprotje dogmatičnosti, ki se ji je postavil po robu Sokrat s svojo dialoško metodo. Bistvo filozofije povzema Horacijeva trditev »*Sapere aude!*«, ki nam vliva pogum za kritično mišljenje. Po Immanuelu Kantu izstopimo iz sfere nedoletnosti šele takrat, ko si drznemo misliti samostojno in uporabljati razum brez tujega vodstva. Takrat naredimo korak k polnoletnosti, odraslosti, s tem pa lahko doseženo svobodo, ki nam dovolili misliti samostojno in kritično.

Filozofija je bila po Aristotelu vladarska veda; čeprav danes ni več vrhovna znanost, pa je vendarle drugačna od drugih znanosti. Je pot do pravega spoznanja in spoznanja smotra naših dejanj. Filozofija nas uči pravilno misliti in iskati idejo dobrega, filozofi pa so tisti, ki bodo vedno v srcih nosili ljubezen do modrosti.

VANJA

RUDI

Sara Baddredine, Gimnazija Antona Aškerc
Filozofija kot pot k samemu sebi

Misliti pomeni vselej biti kritičen. Misliti kritično pa pomeni spodkopavati okostenela pravila in splošna prepričanja. Kar koli mislimo, je vedno podvrženo kritiki. /.../ Že samo razmišljanje je zelo nevaren podvig. Ne misliti pa je celo bolj nevarno.

(Iz intervjuja s Hannah Arendt)

Znameniti novoveški filozof Kant v razpravi o razsvetljenstvu drzno izjavi: »*Sapere aude!*« oziroma »Drzni si misliti!«, če antično filozofsko misel prenesemo v današnji svet. Pa si dijaki drznemo misliti ali pa so naše misli omejene z nevidnimi okvirji šolskega kurikuluma? V tem eseu bom razmišljala o šolskem sistemu, njegovih luknjah in o njegovih prednostih hkrati, pri tem pa se bom navezovala na razhajajoča se, a v nekaterih pogledih vendarle enotna mnenja različnih filozofov.

Albert Einstein zagovarja prosti tok razuma učencev, zanj sposoben učenec ni oseba, ki se spozna na še tako specifične dele snovi, temveč posameznik s trdnim moralnim kompasom, ki se zaveda vrednot družbe, v kateri živi. Taka oseba namreč razume ljudi, njihove motive ter njihovo trpljenje in je sposobna čutiti empatijo in sočutje do soljudi. Njena čustvena inteligenca in razumevanje sta most, ki bo povezoval in bo v uteho vsem trem generacijam – bodoči, zdajšnji in pretekli. Ta povezava je namreč razlog, zakaj se kultura ohranja, deduje in prenavlja. Kaj bi vendarle bil človek brez čustvene inteligence? Umetna inteligenca, stroj, morda še kaj bolj grozovitega, česar si ne moremo predstavljati ...

Einstein učenca s pretirano količino specializiranega znanja primerja z zdresiranim psom. Je ubogljiv, marljiv in nikoli ne oporeka ter ve, kdaj sme zalajati (ali podati zadovoljiv odgovor), ve, kako ravnati, da bo gospodar zadovoljen, in ve, da ne sme renčati in razposajeno skakati na nič hudega sluteče sprehajalce (oziroma naj si ne drzne upirati se ali pa na kakršenkoli način podajati drugačnih, bolj drznih interpretacij, kot je to dopuščeno).

Hkrati mlademu človeku že od malega družba podaja vzor, da so tekmovalnost, požrešnost in materialne dobrine najpomembnejše vrline in tako postanejo njegov ideal; proti njemu stremljivo povsod, kjer se znajde, pa naj bo to šola, služba, posega pa tudi v njegove intimne odnose. To zagotovo ubija duha, še posebej pa prizadene mlade osebe v občutljivih letih, še hujše pa je, da tekmovalnost ob pretirani specializaciji znanja ubija kulturo samo in vodi v površinskost in površinsko razumevanje.

Martha C. Nussbaum se v svojem delu *Ne profitu* kritično opredeli do izobraževalnega sistema in ne nazadnje do sodobne demokracije same. V želji po narodnem dobičku namreč države v imenu kratkoročnega profita zanemarjajo veščine, ki pa so ključnega pomena za ohranitev demokracije kot koncepta. Humanistične vede so potisnjene na stran, saj so koristne in široko uporabne veščine prinašajo večje kratkotrajne dobičke. Ironično so ravno tiste vede, ki se temeljito ukvarjajo z utemeljitvijo demokratične družbe, same potisnjene na rob.

Znanost in umetnost nas spodbujata k razmišljanju, kritičnosti in dvomu v trenutne dogme in teorije. Človeka uči, kaj pomeni biti razgledan in kako operirati v družbi kot kritičen posameznik oziroma državljan. Ljudem postavljata stalnice, a jih hkrati spodbujata h kritičnosti, iskanju novih vzorcev, raziskovanju in domišljiji, ki je v trenutnem svetu še kako primanjkuje.

In ravno h k temu nas nagovarja filozofija – kritična presoja sveta in dvom v ustaljene stvari nas bosta ponovno učlovečila, da se zavemo svojega lastnega izvora in nas pot popelje nazaj v najbolj primarno stanje, nazaj k samemu sebi.

***Grigorij Skovoroda (1722–1794) – tristota
obletnica rojstva »ukrajinskega Sokrata«***

AFORIZMI

Letos obhajamo 300. obletnico rojstva ukrajinskega razsvetljenskega filozofa, pesnika in pedagoga Grigorija Saviča Skovorode, ki se ga je oprijelo ime ukrajinski Sokrat. Skovoroda je bil glasnik ljubezni in svobode, njegovi filozofski nauki pa so aktualni še danes. Prepričan je bil, da je naloga vsakogar izmed nas najti pravo pot skozi svet in odkriti svoje poslanstvo na zemlji. Filozofija mu je pomenila način, kako spoznati samega sebe, njen glavni cilj pa je po njegovem prepričanju najti srečo, harmonijo in življenjsko ravnovesje. Skovoroda je bil potujoči filozof, ki je živel v skladu s svojimi nauki. Del življenja je posvetil učiteljevanju; bil je izvrsten in inovativen pedagog ter je razvil svojo metodologijo poučevanja, svoje učence pa je želel naučiti predvsem samostojnega mišljenja, zaradi česar je prišel v spor z oblastmi. Za njegovo misel je značilna tudi verska strpnost, kakršno ukrajinski narod premore še danes.

Skovoroda je eden redkih filozofov, ki imajo v Sloveniji svoj spomenik – ta stoji ob Železni cesti v Ljubljani.

Ljubezen izvira iz ljubezni; če želim biti ljubljen, najprej sam ljubim.

Любов виникає з любові; коли хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю. (Г. С. Сковорода, Мудрість, 2019, с. 374.)

Mar ljubezen vsega ne povezuje, gradi, ustvarja, tako kot sovraštvo vse razdira?

Хіба не любов усе єднає, будує, творить, подібно до того, як ворожість руйнує? (Prav tam, str. 379.)

Vse mine, a ljubezen kljub vsemu ostane.

Все минає, але любов після всього остається. (Prav tam, str. 379.)

Biti srečen pomeni spoznati, najti samega sebe.

Бути щасливим — це значить пізнати, знайти самого себе. (Prav tam, str. 387.)

Kdor misli o znanosti, jo ljubi, kdor pa jo ljubi, se nikoli ne preneha učiti, četudi je videti nedejaven.

Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не припиняє вчитися, хоча б зовні він і здавався бездіяльний. (Prav tam, str. 374.)

Biti prerok ali filozof pomeni opaziti /.../ nekaj novega, nekaj, kar nikoli ne zastari, nekaj čudovitega in večnega, in širiti glas o tem.

Бути пророком чи філософом — це прозріти /.../ щось нове, котре не старіє, дивне і вічне, і вістити про те. (Prav tam, str. 388.)

Mnogi imajo oster razum, a se vsi niso naučili razmišljati.

Розум гострий у багатьох, але не всі навчилися мислити. (Prav tam, str. 389.)

Naše življenje je pot, ki se ne konča. Ta svet je veliko morje, po katerem mi vsi plujemo. Pravzaprav je ocean; oh, le malo je srečnežev, ki ga varno preplujejo. Na tej poti ljudje naletijo na številne večje in manjše skale, na otokih so sirene, v globinah kiti, v zraku vetrovi, povsod valovi; zadevajo ob čeri, preizkušajo jih sirene, požirajo jih kiti, ovirajo jih vetrovi, potapljajo valovi. Skalne skušnjave so neuspehi, sirene so prijatelji, ki nam laskajo, kiti so kače naših skritih strasti, vetrovi so seveda nesreče, nemir, moda in nečimrnost tega sveta.

(Г. С. Сковорода, *Повне зібрання творів у двох томах*, т. 2, str. 119.)

Zapis in prevodi: dijakinja Gimnazije Antona Aškercia Anhelina Maslianikova in profesor filozofije Andrej Leskovic.

Жизнь наша есть вѣдь путь непрерывный. Мiр сей есть велике море всѣм нам плывущим. Он-то есть окiан, о, вельми немногими щасливцами безбѣдно преплавляемый. На пути сем встрѣчают каменные скалы и скалки, на островах сирены, в глубинах – киты, по воздуху вѣтры, волнения повсюду; от камней – претыканіе, от сирен – прельщеніе, от китов – поглощеніе, от вѣтров – противленіе, от волн – погруженіе. Каменные вѣдь соблазны суть то неудачи; сирены суть то льстивыя други, киты суть то запазушніи страстей наших змiи, вѣтры, разумей – напасти, волненіе, мода и суета житейска”.

Spomenik Grigoriju Skovorodi v Ljubljani (foto: Andrej Leskovic)

Marija

